



# K U L T U R H Å N D V E R K

**AVTRYKK FRA FORTIDEN**  
**UTTRYKK FOR ØYEBLIKKET**  
**GRUNNLAG FOR FRAMTIDEN**

# Kulturhåndverk

AVTRYKK FRA FORTIDEN  
UTTRYKK FOR ØYEBLIKKET  
GRUNNLAG FOR FRAMTIDEN

Rapport utarbeidet av:  
Åse Vigdis Festervoll  
For:  
Kultur- og kirkedepartementet

## Innledning

Foreliggende rapport er gjennomført på oppdrag fra Kultur- og kirke departementet. Mandatet (se vedlegg 1) fokuserer i utgangspunktet på temaområder og innfallsvinkler som er langt mer omfattende enn det har vært rom for å belyse i full bredde og dybde i denne rapporten. Arbeidet er gjennomført i perioden mai – oktober 2007 fordelt på ca 12 ukesverk.

I tillegg til offentlige dokumenter, utredninger og hjemmesider, bygger rapporten i **stor grad** på samtaler med og innspill fra aktørene i feltet. Aktørfeltet spenner vidt og omfatter både generelt kulturarbeid, arbeid innenfor kulturminnevernets rammer, opplæring og næringsutvikling. Det er gjennomført møter og telefonsamtaler med sentrale aktører i hele aktørfeltet, og de samme aktørene var mot slutten av prosjektarbeidet, invitert til et felles møte for å diskutere funn og vurderinger. På dette møtet deltok ca 20 personer fra like mange aktører. (Se vedlegg 2 for inviterte deltakere).

Håndverkere og andre med erfaringer og meninger, er invitert til innspill gjennom ulike kanaler, og det er kommet inn skriftlig materiale fra flere enkelthåndverkere og håndverkermiljøer.

Det har vært to møter med den departementale referansegruppen oppnevnt av Kultur- og kirke departementet (KKD). I tillegg til KKD har Kunnskapsdepartementet, Miljøvern departementet, Arbeids- og inkluderingsdepartementet, Næringsdepartementet, Utenriksdepartementet og Kommunal- og Regionaldepartementet vært invitert.

Rapporten har fokus på **tradisjonelt håndverk**, og tar utgangspunkt i overordnede og gjennomgående utfordringer. Det fokuseres på **kunnskap og kompetanse** mer enn det enkelte håndverk. Rapporten introduserer begrepet **kulturhåndverk**. Kulturhåndverk er håndverk som er sentrale i og for vår kultur, som gjennom handlingsbåren kunnskap viderefører tradisjonelle teknikker og kunnskap om bruk av tradisjonelle materialer. Kulturhåndverk er håndverk som forteller om historie, tradisjon, levevis, som er tilpasset lokale forhold og tradisjoner, som bruker lokale råvarer og som i sin tradisjonelle form er bærekraftige i sin holdning til bruk og gjenbruk. Kulturhåndverkerne jobber med gamle hus, gjenstander og miljøer, men de jobber også med nyskaping og produktutvikling

Det fokuseres på utfordringer og mulige løsninger mer enn på beskrivelse av historie og enkeltaktører. Utredningsarbeidets rammer gir ikke grunnlag for bastante konklusjoner og klare tiltak. Rapporten gir likevel konkrete anbefalinger for videre arbeid.

Noen områder er kun overfladisk behandlet, som kontakt og samarbeid med Norden, Europa og resten av verden. Etter samråd med oppdragsgiver er det heller ikke laget en oversikt over eksisterende bevilgninger til feltet. Tall og fakta er i liten grad referert. Utredningen vil derfor på noen områder ha form av å påpeke behov for videre oppfølging mer enn å ha det endelige svaret på konkrete utfordringer.

Rapporten har to hoveddeler, *Bakgrunn og utfordringer* og *Anbefalinger*. Noen av utfordringene er fulgt opp under anbefalinger, men for noen temaområder vil den viktigste diskusjonen om alternative innfallsvinkler ligge i første del av rapporten.

Takk til alle som har brukt av sin tid for å gi meg gode innspill, og gjennom dette bidratt med ny kunnskap og bedre oversikt. Disse innspillene har vært uvurderlige for arbeidet og danner grunnlag for de fleste forslagene til tiltak og oppfølging.

Asker 27. februar 2008

Åse Vigdis Festervoll

*”Utfordringene for det tradisjonelle håndverket knytter seg til organisering, til mangel på økonomisk støtte, til kompetanse, og handler om at det hittil ikke har vært en villet politikk for utvikling av kulturhåndverkene. Vi mangler en diskusjon om forholdet mellom behovet for konservering og behovet for videre utvikling i en levende tradisjon. Det er viktig å satse på elitehåndverkerne, synliggjøre gode eksempler på levende tradisjon og videreutvikle disse tradisjonene i dagens formspråk.” (Fra samtale med en av aktørene i feltet)*

<b>KULTURHÅNDVERK</b>	
<b>Avtrykk fra fortiden, Uttrykk for øyeblikker, Grunnlag for fremtiden.....</b>	<b>2</b>
<b>Avgrensning og fokus.....</b>	<b>7</b>
Avgrensning .....	7
Utredningens fokus .....	8
Kulturhåndverk .....	10
<b>Oppsummering av anbefalinger.....</b>	<b>11</b>
<b>BAKGRUNN OG UTFORDRINGER .....</b>	<b>12</b>
<b>Kultur og kulturhåndverk.....</b>	<b>13</b>
Kunnskap om og kunnskap i .....	13
Kulturelt mangfold og immateriell kulturarv.....	14
Gode kunnskaper en forutsetning for gode kulturprodukter.....	15
<b>Mange aktører – spredt ansvar.....</b>	<b>17</b>
Samarbeid og mangel på samarbeid.....	18
Databaser .....	19
<b>Opplæring .....</b>	<b>20</b>
Grunnopplæring .....	20
Fagopplæring .....	22
Ulike behov .....	24
Kulturskoler og frivillige kulturorganisasjoner .....	25
Høyere utdanning.....	26
Etter- og videreutdanning .....	27
<b>Næring.....</b>	<b>29</b>
Verdiskaping og produktutvikling.....	30
Kulturhåndverk som næring .....	31
Moms.....	32
Vern gjennom bruk .....	33
<b>Frivillige kulturorganisasjoner .....</b>	<b>34</b>
Lokal forankring, nasjonal samordning.....	34
<b>ANBEFALINGER .....</b>	<b>35</b>
<b>Behov for en nasjonal koordinerende enhet og et nasjonalt nettverk av regionale kompetansesentra. ....</b>	<b>38</b>
En nasjonal koordinerende enhet.....	38
Et nasjonalt nettverk av regionale kompetansesentra .....	39
<b>Kulturhåndverkere må anerkjennes og synliggjøres .....</b>	<b>41</b>
Behov for en egen stipendordning.....	41
<b>Opplæringstilbudene må tilpasses behov og etterspørsel.....</b>	<b>42</b>

Behov for skreddersøm .....	42
Behov for støtte .....	42
Behov for samordning .....	43
<b>Næringsutvikling på kulturhåndverkenes premisser .....</b>	<b>44</b>
Behov for et verdiskapingsprogram for kulturhåndverk .....	44
Moms.....	45
<b>Litteraturliste: .....</b>	<b>46</b>
<b>Vedlegg 1: Mandat – utredning om tradisjonelt håndverk.....</b>	<b>49</b>
<b>Vedlegg 2: Inviterte deltakere til møte med sentrale aktører .....</b>	<b>51</b>
<b>Vedlegg 3: Liste over ”små håndverksfag” med behov for tiltak på nordisk nivå .....</b>	<b>52</b>

Bilder:  
Ingvild Festervoll Melien

## **Avgrensning og fokus**

Stortinget har pekt på viktigheten av å ta vare på tradisjonelt håndverk. Håndverksfagene spenner over et vidt felt og Stortinget har i den forbindelse også pekt på behovet for god koordinering mellom de departementene som i dag har ansvar for statlig støtte og oppfølging.

Dette er bakgrunnen for at Kultur- og kirkedepartementet i samarbeid med berørte departementer ønsker en nærmere utredning av feltet.

### **Avgrensning**

#### **Mandatets avgrensning:**

- Tradisjonelt håndverk kjennetegnes av manuelt arbeid, personlig innsikt, opplæring og lang øvelse.
- I den grad utredningen omhandler utdanning, skal den i hovedsak rettes mot små, verneverdige fag.
- I den grad feltet allerede er utredet, skal utredningen basere seg på det eksisterende materialet. Det skal gis en oversikt over eksisterende utredninger.
- Det er også vesentlig at utredningen får frem eventuelle deler av feltet som faller utenfor de ulike departementenes ansvarsområder.

Mandatets avgrensning er fulgt opp i forhold til punktene over. Det foretas imidlertid ikke noen gjennomgang av eksisterende utredninger. Dette skyldes primært at de aktuelle utredningene gjennomgående har et annet fokus enn tradisjonelt håndverk som sådan. Aktuelle utredninger som er brukt i rapporten refereres med sitater i teksten og er ført opp på litteraturlisten.

#### **Mandatets problemstillinger og rammer:**

- Beskrivelse av aktører og nettverk på feltet
- Oversikt over og evaluering av eksisterende statlige bevilgninger til feltet
- Oversikt over utdanning og dokumentasjon, pedagogikk og teoriutvikling, særlig knyttet til begrepet ”handlingsbåren kunnskap”
- Forslag til tiltak for å videreutvikle samarbeidet i miljøet
- Redegjørelse for områder der det er behov for strakstiltak for å unngå tap av kompetanse
- Behov for tiltak for å styrke omsetningen, herunder næringslivsutvikling, reiseliv og utredning av mulige nye markeder
- Problemstillingene som utredes skal også ha forslag til løsning eller oppfølging.
- Alle konkrete forslag skal være utredet med hensyn til økonomiske, administrative og andre vesentlige konsekvenser
- Oppdraget skal gjennomføres innen en økonomisk ramme på kr 200 000.
- Utredningen skal utføres i overensstemmelse med retningslinjene i Utredningsinstruksen.

Utredningsarbeidet er gjennomført etter en prosjektbeskrivelse levert i forkant av prosjektarbeidet. På bakgrunn av prosjektbeskrivelsen og samtaler med Kultur- og

kirkedepartementet ble punktet om oversikt og evaluering av eksisterende statlige bevilgninger til feltet, tonet ned. Likeledes punktet om oversikt over utdanning og dokumentasjon, pedagogikk og teoriutvikling. Begge disse punktene krever et mer grunnleggende arbeid enn det rammene for utredningen, både mht tid og økonomi, gir rom for. Det var også enighet om at utredningen skulle ha mer fokus på mulige løsninger og tiltak enn på beskrivelse av aktører og aktivitet.

### **Utredningens fokus**

Det er mange innfallsvinkler til en utredning om tradisjonelt håndverk. Temaene spenner fra kultur og kulturminnevern til miljø, opplæring og næring. Innenfor hvert av disse feltene er det mange ulike problemstillinger; - det gamle skal forenes med det nye, kulturminnevernets behov skal dekkes samtidig som kreativiteten skal utvikles og allmennheten opplyses og dannes.

Utredningens fokus er **tradisjonelt håndverk**. Den handler om behovet for å ta vare på, videreføre og videreutvikle **kunnskaper og kompetanse**. Det er enkeltmennesker, håndverkere og tradisjonsbærere, som har disse kunnskapene og denne kompetansen. De besitter en handlingsbåren kunnskap som sitter like mye i kropp og hender som i hodet.

Tradisjonelt håndverk, små og verneverdige fag, kulturminnevern og lignende begreper fører gjerne tankene våre til noe gammelt, noe musealt som hører fortiden til. Tradisjonelt håndverk hører fortiden til i den forstand at det har røtter tilbake til andre samfunnsformer og utfordringer enn de vi har i dag. Men det hører også hjemme i vår tid – og i framtiden. (Se for eksempel vedlegg 3 for en liste over små håndverksfag som det er behov for i Norden i dag).

Utredningen har fokus både på fortid, nåtid og framtid. Sett fra et kulturpolitisk ståsted spenner utfordringene fra bevaring og kunnskapsoverføring til nyskaping, design og produktutvikling. Et sentralt spørsmål blir da. **Har vi en politikk som sikrer både tradisjon og nyskaping?**

Tradisjonelt håndverk kjennetegnes av manuelt arbeid, personlig innsikt, handlingsbåren kunnskap, opplæring gjennom herming, egen erfaring og lang øvelse. Det er tid og ressurskrevende. Håndverkene er ofte avhengig av tradisjonelle materialer, av spesielle verktøy og utstyr, og inngår gjerne i en større sammenheng der det trengs kunnskap om flere håndverk for å lage sluttproduktene (møbler, bunader, båter, bygninger med mer). Det er gjennomgående få utøvere innenfor hvert fag og de er svakt organisert mht å fremme egne behov og ønsker. Det finnes likevel mange aktører som snakker på vegne av håndverkerne og som legger til rette for deres engasjement og innsats.

*Små og verneverdige fag* er betegnelsen på et utvalg fag innenfor videregående opplæring med fagbrev eller svennebrev som sluttkompetanse. Fag uten godkjente fagplaner og forankring i opplæringsloven faller helt utenfor. Hvilke fag som til enhver tid er små og verneverdige innenfor fagopplæringen, avhenger av antall



lærekontrakter.<sup>1</sup> Over tid vil fag gå inn og ut av denne listen. Betegnelsen *små og verneverdige fag* er derfor ikke brukbar for å beskrive hvilke fag som er tradisjonshåndverk.

Det enkelte håndverk har sin egen historie og utvikling påvirket av både samfunnsutvikling, sterke personligheter, kulturelle strømninger med mer. Noen håndverk har lange laugstradisjoner med mestere og lærlinger, andre har røtter i ulike lokalsamfunn der kunnskapene er overlevert gjennom familie og lokalkultur.

I tillegg til definerte håndverksfag har vi også kunnskapsområder og teknikker som ikke er organisert som egne fag, men som likevel har betydning for utredningen. De kan være knyttet til innhenting og bearbeiding av tradisjonelle materialer, være seg trevirke, ull eller andre ting. Eller de kan være knyttet til behovet for ulike verktøy og hjelpemidler. Utredningen fokuserer derfor mer på behovet for kunnskap og kompetanse enn på enkelthåndverk. **Har vi de håndverkskunnskapene som trengs for å reparere, vedlikeholde, gjenoppbygge og fornye kulturelementer som er viktige i og for norsk kultur? Har vi en utdanningspolitikk som ivaretar samfunnets behov for håndverkere og håndverkernes behov for opplæring?**

Selv om det finnes noen unntak, er tradisjonelt håndverk oftest knyttet til geografiske områder, tradisjoner og lokal kultur. Sett i et historisk perspektiv har materialbruk og produkter gjennomgående lokal forankring. Et tydelig eksempel på en slik forankring er duodji, som er knyttet til samisk kultur og tradisjon:

*Duodji bygger på urgammel tradisjon hvor erfaring, kompetanse og kunnskap er overført fra generasjon til generasjon. Duodji er en sentral bærebjelke i samisk kultur. Duodji gjenspeiler naturgeografiske, økologiske og økonomiske forhold som utgjør de regionale tradisjonene i nord-, lule- og sørsamisk duodji. Ornamentikk, form og design har en tydelig steds karakter avhengig av impulser utenfra og lokal tilpassning.<sup>2</sup>*

På samme måte som samene har sin duodji finner vi også lokale og regionale håndverkstradisjoner i resten av landet med de samme utfordringene for å ta vare på og videreføre viktige deler av vår kultur og vår kulturarv. Selv om arbeidet med duodji er forankret i egen lov, og pengestøtte og utvikling er knyttet til samarbeid med Sametinget, deler duodji de samme utfordringene som tradisjonelt håndverk i landet for øvrig. I utredningen skilles det derfor ikke mellom duodji og annet tradisjonelt håndverk

Impulser utenfra gjennom kontakt og samarbeid på tvers av tradisjoner og kulturer, gjør at det finnes likhetstrekk både i teknikker, symboler og materialbruk over store områder. Produktene er likevel knyttet til både enkelthåndverkere og lokale tradisjoner. Selv om det ikke fokuseres på lokale tradisjoner og særtrekk direkte, er erkjennelsen av dette kulturelle mangfoldet en viktig del av forståelsen som ligger til grunn for utredningen.

---

<sup>1</sup> Antall lærekontrakter for rettighetsleverer. Fem eller færre lærekontrakter pr. år.

<sup>2</sup> Hentet fra notat fra Duodjeinstituttet og Samiid Duodji

Å ta vare på og formidle kultur og historie stiller krav til kunnskaper om det som har vært og hvordan ting ble gjort. Grunnleggende opplæring og kunnskapsoverføring fra tradisjonsbærere til nye utøvere er viktig. Nyskaping, design og produktutvikling fokuserer på det nye, på kreativitet, og er mindre opptatt av totalkunnskapene som trengs for å gjenskape det gamle. Koblingen mellom disse to er at kreativitet handler om å bruke det vi kan og vet på nye måter, dvs at nyskaping forutsetter grunnleggende kunnskaper innenfor det enkelte håndverk.

Kunnskap og kompetanse innenfor tradisjonelt håndverk er nødvendig:

- for å ivareta kulturminnevernets oppgaver med bevaring og restaurering
- for å levendegjøre vår egen tradisjon og historie innenfor både turisme og opplevelsesindustrien
- som grunnlag for kreativ nyskaping
- for å sikre en bærekraftig utvikling<sup>3</sup>

**Har kulturpolitikken og miljøvernpolitikken felles kunnskapsgrunnlag og felles mål i dette arbeidet? Kan det å ta vare på kulturminner og lokal tradisjonskunnskap forenes med det å drive næringsvirksomhet? Gir samfunnet rom for at den enkelte håndverker kan være både kulturbærer og næringsdrivende?**

## ***Kulturhåndverk***

Rapporten innfører et nytt begrep, kulturhåndverk. Begrepet har sin opprinnelse i Stockholms Hantverksforening.

**Et kulturhåndverk er et håndverk som i seg selv utgjør en levende del av vår kulturarv og som derfor har verdi for kommende generasjoner. Kulturhåndverk er håndverk som forteller om historie, tradisjon og levevis; som er tilpasset lokale forhold og lokale tradisjoner, som bruker lokale råvarer og som i sin tradisjonelle form er bærekraftig i sin holdning til bruk og gjenbruk. Kulturhåndverkerne arbeider med gamle hus, gjenstander og miljøer, og de arbeider med nyskaping og produktutvikling.**

Begrepet brukes i denne rapporten om sentrale kunnskaper og kompetanse som er viktig for videreføring av kulturverdier og kunnskaper i norsk kultur, tradisjon og nyskaping. Dagens håndverkere er ikke automatisk kulturhåndverkere, men i det øyeblikket de besitter og bruker sentrale kunnskaper knyttet til tradisjonelle teknikker og tradisjonelt håndverk er de kulturhåndverkere.

---

<sup>3</sup> Bærekraftig utvikling henspiller her bla på bevaring gjennom bruk, på reparasjon og vedlikehold med naturlige/opprinnelige materialer og teknikker.

## Oppsummering av anbefalinger

Oppgaver, tiltak og ansvar er i dag spredt på mange frittstående enheter.

- Det bør etableres en nasjonal koordinerende enhet med overordnet ansvar for kulturhåndverkernes kultur-, nærings- og opplæringsvirksomhet. Enheten må samarbeide med alle involverte departement.
- Det bør i forlengelsen av denne enheten etableres et nasjonalt nettverk av regionale kompetansesentra.

Anerkjennelse henger sammen med synliggjøring og knytter seg til samfunnets bruk, belønning og omtale av personer, tiltak og produkter. Kulturhåndverkernes kunnskaper og kompetanse må verdsettes og produktene prises ut fra reelle kostnader. Kulturhåndverkene er bærere av viktige deler av vår immaterielle kulturarv og garantister i dagens samfunn for videreføring av viktige deler av vårt kulturelle mangfold.

- Det bør etableres en egen stipendordning for kulturhåndverkere
- Sentrale tradisjonsbærere må anerkjennes og synliggjøres

Behovet for opplæring innenfor kulturhåndverksfagene passer i følge aktørene i feltet, ikke alltid inn i rammene for dagens fagopplæring. Kunnskapsløftets samling av mange fag i store utdanningsprogram, opplevelsen av at fokus forskyves fra praksis til teori, begrenset tid til faglig fordypning mm tjener i følge aktørene i feltet, ikke kulturhåndverksfagene. Det må settes et nærmere fokus på kulturhåndverkene for om mulig å utvikle mer fleksible løsninger som fanger opp både fagenes faktiske behov for nye utøvere, og som gir interesserte lærlinger, både ungdom og voksne, mulighet for relevant fagopplæring.

- Opplæringstilbudene må tilpasses behov og etterspørsel
- Det er behov for en egen støtteordning for lærlinger, bedrifter og opplæringskontor innenfor kulturhåndverksfagene
- Det er behov for samarbeid mellom aktørene i feltet og samordning av eksisterende og planlagte tilbud for å sikre gode modeller for utdanningstilbud utover videregående skoles nivå

Kulturhåndverkernes næringsmessige rammefaktorer kombinert med tilretteleggenes manglende kunnskaper, krever et bredere virkemiddelapparat for å sikre kulturhåndverkene tilgang til eksisterende støtteordninger, tiltak og nettverk.

Kulturhåndverkere må kunne leve av sine kunnskaper og sin kompetanse, og rammevilkårene må utvikles både fra et kulturfaglig og eg markedsøkonomisk ståsted. Etterspørsel og pris kan ikke alene styre produksjon og utvikling. Det bør utvikles systemer for kvalifisering og vurdering av kvalitet.

- Næringsutvikling må skje på kulturhåndverkernes premisser
- Det bør etableres et verdiskapingsprogram for kulturhåndverk
- Det bør fokuseres på momsreglement mht kulturhåndverkernes rammevilkår.



**B  
A  
K  
G  
R  
U  
N  
N  
  
o  
g  
  
U  
T  
F  
O  
R  
D  
R  
I  
N  
G  
E  
R**

## Kultur og kulturhåndverk

Vi ser i dag en forskyving fra kunnskap **i** til kunnskap **om**, fra praksis til teori, som gjør at tradisjonelt håndverk, små og verneverdige fag, gamle teknikker og tradisjonelle materialer er i ferd med å forsvinne fra vårt kulturelle mangfold og vår immaterielle kulturarv. Samtidig har vi de siste årene sett et økende fokus på viktigheten av å ta vare på gamle hus, kulturmiljøer og ting. Men vi har fremdeles manglende strategier og få virkemidler mht hvordan vi skal sikre at vi har den nødvendige kunnskapen og kompetansen som trengs for slikt arbeid. Kulturhåndverkerne er gjennomgående lite synlig, har dårlig betaling og lav anerkjennelse.

Profesjonalitet knyttes i Norge oftere til at du får betalt for et arbeid, enn til at arbeidet du utfører har profesjonell kvalitet. For kulturhåndverkerne blir dette svært synlig, ettersom mange av dem i dag ikke kan leve av sine kunnskaper. En del sentrale tradisjonsbærere og kulturhåndverkere har i dag kulturhåndverket kun som hobby. Vi finner mange av dem i ulike kulturorganisasjoner der de kan være både vanlige medlemmer, instruktører og lærere. Det er behov for en diskusjon om kvalitet. Både for å sette fokus på hva som kreves for vedlikehold og restaurering av gamle bygninger og kulturmiljøer, og for å skape nye produkter. Hva bør være sentrale kvalitetskriterier for kulturhåndverk og kulturhåndverkere?

### **Kunnskap om og kunnskap i**

Kultur er summen av våre felles normer, regler, holdninger, verdier, kunnskaper, tradisjoner, historie med mer. Kultur utvikler seg over tid og er i stadig endring. Vår til enhver tid felles virkelighetsoppfatning styrer våre valg og våre handlinger. Vår kulturforståelse i dag former våre framtidige muligheter, på samme måte som kulturforståelsen noen tiår tilbake fremdeles påvirker dagens rammer og muligheter.<sup>4</sup>

Sitatet under er et eksempel på hvordan dagens kulturforståelse preger våre valg og vurderinger mht opplæring i kunst og håndverk, der tradisjonelt håndverk er en integrert del.

*Det er sagt at "det som blir verdsatt i et samfunn, blir også fremelsket". For meg ser det ut til at elevene, gjennom Læreplanen for kunst og håndverk, ikke så mye skal lære og egentlig kunne, som å se sammenhenger, få orientering om, bli fortalt og vist. Innholdet i faget blir en introduksjon til en kultur som utdanner elevene til orienterte publikummere og forbrukere, og ikke til mennesker som kan få mulighet til å beherske sin livsverden gjennom å få gode verktøy, en fortrolighetskunnskap i håndverk som er knyttet til identitet og lokal kultur. Ved å følge Læreplanen, blir elevene opplært til å skape opplevelser, og betrakte kulturen – de blir oppdratt som turister i sin egen kultur. Dette kan resultere i mer kulturforbruk enn kulturproduksjon. De får mer kunnskap **om**, enn kunnskap **i** kulturen. De pedagogiske metodene, arbeidsmåtene, gjør at elevene nå bare får orienteringskunnskap, da de kun skal se sammenhenger. De skal ikke få egentlig håndverkskunnskap, de skal opplæres til analytikere, ikke praktikere. Denne*

<sup>4</sup> Dette er en antropologisk tilnærming til kulturbegrepet, i motsetning til en politisk definisjon som tar utgangspunkt i ulike politikkområder og faktiske aktiviteter og tiltak.

*utdanningen utdanner elevene til publikummere og forbrukere, ikke utøvere – (...) Faget blir som tilbud på opplevelser i et supermarked, eller som zappingen foran TV – en får et tilfeldig overblikk over innholdet i alle programmene, uten at en har fått sjanse til å gå i dybden på noe, på grunn av tiden eller mangel på den. (...) Slik sett er utdanningen i kunst- og håndverksfaget i takt med sin tid, billedbetraktende, flanerende, ”shoppende” og postmoderne.<sup>5</sup>*

## **Kulturelt mangfold og immateriell kulturarv**

I 2006 ratifiserte Norge UNESCOs konvensjoner om kulturelt mangfold og immateriell kulturarv. Dette er konvensjoner som peker nettopp på behovet for å ta vare på både kunnskaper, kompetanse og sluttproduktene fra denne kunnskapen og kompetansen.

*”Kulturelt mangfold” viser til de mange forskjellige måtene grupper og samfunns kulturer kommer til uttrykk på. Disse uttrykksformene overleveres internt i grupper og samfunn, og mellom disse. Kulturelt mangfold viser seg ikke bare i de forskjellige måtene menneskehetens kulturarv kommer til uttrykk på, berikes og overleveres i kraft av forskjellige kulturuttrykk, men også – uansett hvilke midler og teknologier som brukes – i forskjellige former for kunstnerisk skaperkraft, produksjon, formidling, utbredelse og bruk av kulturuttrykk.<sup>6</sup>*

*”Immateriell kulturarv” betyr praksis, fremstillinger, uttrykk, kunnskap, ferdigheter – samt tilhørende instrumenter, gjenstander, kulturgjenstander og kulturelle rom som samfunn, grupper og, i noen tilfeller, enkeltpersoner anerkjenner som del av sin kulturarv. Denne immaterielle kulturarven, som er overført fra generasjon til generasjon, blir stadig gjenskapt av samfunn og grupper i relasjon til deres miljø, i samspill med naturen og med deres historie og gir dem en følelse av identitet og kontinuitet, noe som fremmer respekt for kulturelt mangfold og menneskelig kreativitet.<sup>7</sup>*

For å verne og fremme det kulturelle mangfoldet i Norge er det nødvendig å sikre videreføring av kulturhåndverkernes kunnskaper, den immaterielle kulturarven. Både som handlingsbåren kunnskap, og som tema i dokumentasjon og forskning. Deler av kulturminnevernet har i dag problemer med å finne fram til de kvalitativt gode kulturhåndverkene, samtidig som etterspurte kulturhåndverkere har problemer med å klare seg som næringsdrivende med kulturminnevernet som oppdragsgivere.

Selv om det er igangsatt arbeid med konkretisering av UNESCO-konvensjonene om kulturelt mangfold og immateriell kulturarv, mangler vi fremdeles konkretisering av strategier for å sikre Norges kulturelle mangfold gjennom fokus på vern og vedlikehold av viktige håndverkskunnskaper som del av den immaterielle kulturarven.

---

<sup>5</sup> Elin Ofstad: Lærerforståelse og kulturell påvirkning. Kunnskapsformer i kunst- og håndverksfaget. Hovedoppgave UiB 2005

<sup>6</sup> UNESCOs konvensjon av 20. oktober 2005 om å verne og fremme et kulturelt mangfold av kulturuttrykk

<sup>7</sup> UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven

## **Gode kunnskaper en forutsetning for gode kulturprodukter**

Vi glemmer lett at kulturhåndverk er både kunnskap og produkt. Vi glemmer ofte også at kunnskap i kulturhåndverk er handlingsbåren kunnskap, overlevert i arbeidsfellesskap fra en generasjon til neste.

*Handlingsbåren kunnskap er den summen av røynsle og kunnende som i form av handlag, handlingsmønster og oppfatning går i arv fra en generasjon til en annen i et kunnskapsbærende handlingsfellesskap. Ved overføring av handlingsbåren kunnskap er den grunnleggende læreformen herming kombinert med utprøving og personlig erfaring. Det er på samme måte som når vi lærer å snakke. Barn lytter, hermer, prøver ut og eksperimenterer med lyder og lydmønster, etter hvert med ord og sammenstilling av ord. Ved denne kombinasjonen av lytting, herming og utprøving (eksperimentering, erfaring) får de språket så vel som den kunnskapen og den evne til å tenke som språket direkte og indirekte formidler. Vilkår for god språkutvikling er et godt læringsmiljø. Språket er et tydelig eksempel på handlingsbåren kunnskap.<sup>8</sup>*

Kulturhåndverkene omfatter kunnskap om hvordan ting skal gjøres, hvilke materialer og verktøy som skal brukes, hvordan ting skal settes sammen med mer. Kunnskapen omfatter også fortellinger og bredere kulturtradisjoner.

Offentlige dokumenter knyttet til både kulturminnevern og kulturbasert næringsutvikling har hovedfokus på produkter, gjenstander og opplevelser. I kulturminnevernet fokuseres det på den materielle kulturen, der bygningsvern og vern av kulturmiljøer har sterkere fokus enn vern av løse gjenstander; og der tekstiler, som er av avgjørende betydning for gjenskaping av bla. interiør, sjelden er nevnt. Det er gjennomgående stor forståelse for at det trengs håndverkere for å reparere og vedlikeholde og for å skape nye produkter, men ingen samlet strategi for å sikre at det finnes håndverkere med riktige kunnskaper for disse oppgavene.

St.meld.nr. 16 (2004-2005): *Leve med kulturminner* definerer kulturarv på følgende måte:

*Begrepet kulturarv favner et bredt spekter av materiell og immateriell arv fra tidligere tider. Med immateriell kulturarv menes for eksempel muntlige tradisjoner og uttrykk, inkludert språk, utøvende kunst, sosiale skikker, ritualer og festiviteter, kunnskap og ferdigheter knyttet til naturen og tradisjonelle håndverksferdigheter. Der annet ikke er presisert, blir begrepet kulturarv i denne meldingen begrenset til å omfatte faste kulturminner i det fysiske rom.*

Ut fra en slik definisjon og avgrensning, blir det svært vanskelig å fatte vernevedtak for løse gjenstander, draktdeler, tekstiler mm uten at det knyttes til faste kulturminner og kulturmiljøer. Arbeidet med den tekstile kulturarven og enkeltgjenstander faller gjennom dette i beste fall noe på siden av kulturminnevernets hovedfokus. Dette gjør at kunnskapene knyttet til disse temaområdene også blir lite fokusert. Miljøverndepartementet påpeker selv disse utfordringene i den samme stortingsmeldingen.

---

<sup>8</sup> Atle Ove Martinussen: Videreføring av handlingsbåren kunnskap. Norsk Handversutviklings nettside

*Kulturminner knyttet til næringer som industri og håndverk er svakt representert blant den fredete bygningsmassen, til tross for at slike næringer har hatt stor betydning for økonomien og bosetningen i Norge siden 1700-tallet. Det samme er tilfelle for deler av kystkulturen og for kulturminner knyttet til folkelige bevegelser og frivillige organisasjoner.*

Ser vi på det som er skrevet om kulturnæringer og kulturbaserte næringer finner vi et tilsvarende sterkt fokus på gjenstander og opplevelser. I innledningen til *Handlingsplan for Kultur og næring*, utgitt av Nærings- og handelsdepartementet, Kommunal- og regionaldepartementet og Kultur- og kirke departementet i 2007 står det:

*En stadig større del av økonomien knyttes til varer og tjenester som skal gi opplevelse og skape identitet. I denne utviklingen er kulturnæringene sentrale. Design, kunst og kultur, underholdning og opplevelsesindustri er blitt viktige deler av økonomien både i Norge og internasjonalt. (...)*

Gjenstandene er viktige fordi det er synliggjøringen av vår kultur og vår kulturarv, men de kan ikke løsrives fra kunnskapene knyttet til å lage dem, vedlikeholde og reparere dem.

**GENERASJONENE FØR OSS** visste hva som krevdes for å lage tekstilene selv, og satte pris på at de etter hvert hadde penger nok til å kjøpe det de trengte. Dagensyngre generasjoner har ikke noe grunnlag for å vurdere forskjellige kvaliteter og forskjellen mellom skreddersøm og konfeksjonssøm. Når kjøperne på denne måten mister grunnleggende kunnskaper for å vurdere ulike produkter opp mot hverandre, mister også samfunnet som helhet noe av grunnlaget for å synliggjøre norske produkter og norsk kvalitet. (Festervoll: Knute på tråden og hull i sokken. Den tekstile kulturarven på sotteseng)



## Mange aktører – spredt ansvar

Utredningsarbeidet bygger i stor grad på samtaler med sentrale aktører i og for arbeidet med kulturhåndverkene. Feltet er preget av svært mange og ulike aktører; aktører som ikke nødvendigvis har tradisjoner for tett kontakt eller samarbeid. Mange aktører med bare delvis overlappende kontaktnett gjør det i dag vanskelig å bygge felles kunnskap på tvers av aktører, interesser og utfordringer.

En rask gjennomgang av departementer med ansvar og oppgaver med relasjon til kulturhåndverkt, gir følgende liste, med underliggende etater og tilknyttede virksomheter:<sup>9</sup>

Departement	Underliggende etater	Tilknyttede virksomheter
Arbeids- og inkluderingsdepartementet		
Fiskeri- og kystdepartementet	Kystverket	Innovasjon Norge
Fornyings- og administrasjonsdepartementet	Statsbygg	
Forsvarsdepartementet	Forsvarsbygg	
Kommunal og regionaldepartementet	Statens bygningstekniske etat	SIVA <sup>10</sup> Norges Forskningsråd Innovasjon Norge
Kultur- og kirkedepartementet	ABM-utvikling Bunad og folkedraktrådet (blir langt under Valdresmuseet) Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider Norsk kulturråd	
Kunnskapsdepartementet	Utdanningsdirektoratet Norges Forskningsråd	
Miljøverndepartementet	Riksantikvaren	
Nærings- og handelsdepartementet		BEDIN <sup>11</sup> Innovasjon Norge Mesterbrevnemnda Norges Forskningsråd Norsk Designråd SIVA

Ut over dette finner vi i tillegg et bredt spekter av andre og svært ulike aktører:

<sup>9</sup> Listen er hentet fra departementenes egen informasjon på internett

<sup>10</sup> Nasjonal aktør som skal bidra til verdiskapingsmiljøer i distriktene gjennom å etablere og forbedre nasjonal infrastruktur for nyskaping og innovasjon

<sup>11</sup> Internett-tjeneste som skal gjøre det enklere å starte og drive næringsvirksomhet

- NIKU – Norsk institutt for kulturminneforskning. Jobber nært med Miljøverndepartementet og Riksantikvaren
- Høgskoler og universitet
- Museer og samlinger
- Norsk kulturminnefond – Støtter prosjekter i regi av private eiere av kulturminner
- Norsk handverksutvikling – Opprettet av Kulturdepartementet i 1987 for å bidra til et helhetlig kunnskapstilfang om tradisjonelt håndverk. Har ansvaret for Norsk håndverksregister og Sekretariatet for små og verneverdige fag
- Håndverksnett (Maihaugen) – Nettverk for museer og andre som jobber med tradisjonelt håndverk. Fokus på fagutvikling og kompetanseoverføring.
- Kulturhistorisk byggnettverk (under oppbygging) – fokus på tilgang til kvalifiserte håndverkere
- BIRKA – nasjonalt senter med fokus på kunst og håndverk som næring
- Bransjeforbund og sammenslutninger
- Samarbeidsrådet for yrkesopplæring med underliggende faglige råd
- Sametinget
- Duodjeinstituthta
- Samiid Duodji
- Opplæringskontor og opplæringsringer
- Fylkeskommunenes opplæringsavdelinger
- Videregående skoler
- Kulturminnevern, kultur- og næringsutvikling i fylkeskommuner og kommuner
- Private aktører og interessegrupper

I tillegg kommer en lang rekke frivillige kulturorganisasjoner:

- Norsk Kulturvernforbund – paraply for 19 ulike kulturvernorganisasjoner, herunder Fortidsminneforeningen, Norges Husflidslag, Forbundet Kysten m.fl.
- Norsk kulturarv – arbeider for vern gjennom bruk og samarbeider med eierne av kulturminner. Under Norsk kulturarv finner vi også Senter for bygdekultur
- Voksenopplæringsorganisasjoner – herunder Folkekulturforbundet og Populus som gjennom sine medlemsorganisasjoner driver et bredt spekter av kurs innenfor tradisjonelt håndverk

**I tillegg kommer de som besitter kunnskapene; kulturhåndverkerne selv.**

### ***Samarbeid og mangel på samarbeid***

Samhandling og forhandling er i det norske samfunnet knyttet til etablerte parter som representerer ulike interesser, som for eksempel arbeidslivets parter. Selv om det finnes mange aktører på feltet, har kulturhåndverkerne i liten grad slike parter.

Det er gjennomgående lav kunnskap om aktører utenfor eget interessefelt og ansvarsområde. Dette sammen med begrensede midler bidrar til myter og forestillinger som kanskje hindrer samarbeid og samhandling. Det er i noen sammenhenger antydning til det vi kan kalle negativ ansvarsavgrensing. I stedet for å definere hva den enkelte faktisk har ansvar for, brukes det mye tid på å definere hva en selv ikke har ansvar for. Dette bidrar til mange hvite flekker, sorte hull og udefinerte gråsoner.

Ansvarsdelingen mellom Kultur- og kirkedepartementet og Miljøverndepartementet mht faste og løse kulturminner; ansvarsdelingen mellom ABM-utvikling, Riksantikvaren og Norsk kulturråd om prosjekter og finansiering, hører til gråsonerområder der det er behov for kontinuerlig samarbeid og dialog. Manglende samordning i forhold til overordnede mål gjør også at det er fritt fram for alle med gode ideer. De dyktige prosjektmakerne får støtte fra alle parter, andre får ikke støtte i det hele tatt. Når prosjekter på denne måten kan defineres inn og ut av ulike ansvarsområder blir den overordnede styringen vanskelig.

Som vist over er kulturhåndverk tema og ansvarsområde for mange departement. Kultur- og kirkedepartementet har hovedansvaret for kultur, men i de tilfellene der det skal settes i gang kulturprosjekter i et lokalsamfunnspektiv er det like gjerne Kommunal og Regionaldepartementet som har hovedansvaret. Næringsdepartementet har ansvar for næringsvirksomheten, men i de tilfellene der kulturnæringene trenger mer enn generell næringsstøtte og hjelp, blir det fort Kultur- og kirkedepartementets ansvar. Kultur- og kirkedepartementet og Miljøverndepartementet er opptatt av at det utdannes nye kulturhåndverkere og at eksisterende kulturhåndverkere blir kvalifisert for aktuelle oppgaver og utfordringer. For Kunnskapsdepartementene er imidlertid kulturhåndverkene en liten og nesten usynlig gruppe i den store sammenhengen. Slik kan vi gå runden og vi finner hele tiden at oppgaver og ansvar må defineres og avgrenses og plasseres. Departementene synes ikke å ha gode strategier for å finne fram til felles overordnede rammer for dette arbeidet.

I tillegg til et helhetlig nasjonalt fokus og ansvar, mangler vi også lokale og regionale kompetansemiljøer og kunnskapsnettverk med hovedfokus på utfordringer knyttet til arbeidet med og for kulturhåndverkene. I opprøpsingen over er det mange som besitter mye kunnskap og kompetanse, men vi mangler en overordnet strategi for å sikre et kulturelt mangfold og videreføring av immateriell kulturarv.

## **Databaser**

Både Norsk handverksutvikling og Birka har egne databaser – håndverksregistre – med informasjon om håndverkere og håndverk. Basene har litt ulik oppbygning og litt ulike målgrupper. Det finnes også andre slike databaser, knyttet til Fortidsminneforeningen og til Norsk kulturarv. Det er bygget opp et eget nettsted – Handverksnett – i tilknytning til museenes handverksnettverk som ble etablert i 2004. Det arbeides også med utvikling av en egen database; et kulturhistorisk byggnettverk, som skal bidra til kontakt og samarbeid med seriøse firma i byggebransjen som jobber med kulturminnevern. Flere av disse databasene er utviklet i samarbeid med og på oppfordring fra ulike departement.

Når aktørene på denne måten lager sine egne databaser med utgangspunkt i behovet for samordnet informasjon, blir det fort uoversiktlig for dem som skal bruke databasene.

## Opplæring

*Til alle tider har mennesket utnyttet og bearbeidet materialer til redskaper, klær, boliger og kunst. De menneskeskapt gjenstandene inngår i de fleste områdene av livet vårt og er helt nødvendige for vår eksistens. Kunst, gjenstander og nytteprodukter kommuniserer tanker og ideer, forteller om sosial status, livssyn, makt og tilhørighet, hvem vi er, og hvor vi hører hjemme. Den estetiske dimensjonen står sentralt i barn og unges hverdag og utgjør et grunnlag for deres valg og ytringer.<sup>12</sup>*

God opplæring er helt avgjørende i arbeidet med videreføring av kulturhåndverkene. Ettersom kulturhåndverkene i stor grad handler om handlingsbåren kunnskap, må kunnskapen overleveres nettopp gjennom handling i arbeidsfellesskap, gjennom observasjon og imitasjon, prøving og feiling. Kunnskapsløftet er nylig innført i både grunnskole og videregående skole. Dette er en omfattende reform som skal sette elevene i stand til å møte kunnskapssamfunnets utfordringer.

Utredningen er gjennomført i et tidsrom der erfaringene fra tidligere strukturer fremdeles danner basis for meninger og vurderinger, samtidig som vi mangler erfaringer fra de endringene som er gjort gjennom kunnskapsløftet. Kunnskapsløftet har fokus på at alle elever skal ha like muligheter for å utvikle sine evner og talenter. Endringene bygger bla på erfaringer fra Reform 94 der strukturen etter hvert ble oppfattet som et hinder for rekruttering til en rekke yrker.<sup>13</sup>

Kunnskapsløftet har møtt kritikk fra miljøene som arbeider med håndverksfag generelt og kulturhåndverksfagene spesielt. Kritikken fra representantene for små og verneverdige fag går i hovedsak på generalisering av fagkunnskap, og **opplevelsen** av at fokus flyttes fra praksis til teori og at det skjæres ned på timetallet for praktisk undervisning.

### Grunnopplæring

I Læreplanen for faget *Kunst og håndverk* kan vi bla lese følgende:

*Faget kunst og håndverk bærer i seg ulike tradisjoner, fra håndverkernes solide materialkunnskap og reproduserende arbeidsprosesser, via designernes idéutvikling og problemløsning til kunstnernes fritt skapende arbeid. Opplevelse av kunst, design og arkitektur og bevisstgjøring om kulturarven i et globalt perspektiv utgjør sentrale sider ved faget. Samisk kunst og håndverk, duodji, er en naturlig del av kulturarven. Forståelse for fortidens og nåtidens kunst og håndverk i egen og andres kultur kan gi grunnlag for videre utvikling i vårt flerkulturelle samfunn.*

*Praktisk skapende arbeid i verkstedene med å gi form til opplevelser og utvikle produkter står helt sentralt i faget. Dette arbeidet omfatter bruk av tradisjonelle og nyere materialer, redskaper og teknikker. Utvikling av fantasi, kreativitet, motorikk og håndlag fra det enkle til det mer avanserte er viktige dimensjoner i faget og forutsetter*

---

<sup>12</sup> Fra formålsparagrafen læreplan for kunst og håndverk

<sup>13</sup> St.meld. nr. 32 (1998-1999): Videregående opplæring

*tid til utprøving og fordypning. Dette gir den enkelte mulighet til å oppleve gleden ved å skape og mestre.*

*Kunnskap om form, farge og komposisjon er avgjørende for å lage produkter som fungerer, og for å framføre visuelle budskap på en hensiktsmessig måte. Kunnskapen kan bidra til personlig utvikling som er en forutsetning for målrettet kreativ idéutvikling, visuell kommunikasjon og produksjon. Slik kunnskap vil kunne styrke muligheten for deltakelse i demokratiske beslutningsprosesser i et samfunn der informasjon i økende grad kommuniseres visuelt. Faget gir muligheter for utvikling av entreprenørskap og samarbeid med bedrifter, institusjoner og fagpersoner. I tverrfaglig samarbeid om design og teknologi bidrar faget spesielt med det praktisk-estetiske aspektet ved design.*

*Faget kunst og håndverk står sentralt i utviklingen av den kulturelle allmenndannelsen. Faget er også forberedende for en rekke utdanninger og yrkesvalg. Estetisk kompetanse er en kilde til utvikling på flere nivåer, fra personlig vekst, via innflytelse på ens egne omgivelser til kreativ nytenkning i et større samfunnsperspektiv.*

Selv om *Kunst og håndverk* er blant de fagene i grunnskolen som har høyest timetall, opplever kulturhåndverkerne og miljøene rundt dem likevel at kulturhåndverkene gjennomgående har liten eller ingen plass i grunnskolen. Etter deres vurdering gir dagens opplæringsystem lite kunnskap om og erfaring i bruk av kulturhåndverk.

Dette kan skyldes mange ting, men Eli Ofstad<sup>14</sup> (se sistat s. 13-14) er i sin rapport kanskje inne på noen vesentlige forklaringer. Aktørene i feltet peker også på det de oppfatter som manglende fokusering på kunst og håndverkfaget i allmennlærerutdannelsen.

Kritikken knytter seg i hovedsak til at elevene kanskje får se og høre, men i liten grad prøve.

*Her er en forgyller! Skolegutten nærmest spytter ordene mot forgyllerlærling Anne-Grethe Bjørklund (36). To medelever ofrer så vidt et øyekast på lærlingen før de reker i rekke gjennom "De gamle verksteder" på Maihaugen i Lillehammer.*

*- Skoleelevene er for unge. Det er kanskje mer fristende med yrker som gir et kjapt liv med mye penger. De fleste er vel sånn på deres alder? De må bli eldre før de skjønner verdien av et tradisjonelt håndverksfag som forgylleryrket. Det er ikke et fort-fort yrke, og krever tålmodighet. (...) Det skal flakke flere uinteresserte skoleelever forbi henne og forgyllerrekskapene hennes i løpet av dagen. I dag er det yrkesorientering om håndverksfag for skolene i Oppland. Rundt 40 fag, fra rørlegger til gjørtler er representert på Maihaugen.<sup>15</sup>*

I tidligere generasjoner møtte barn og unge kulturhåndverkene som en naturlig del av hverdagen fordi far, mor eller andre i nærmiljøet enten var håndverkere selv, eller kunne nok til å reparere, vedlikeholde og produsere til eget bruk. Slik er det ikke lenger. Ansvar er flyttet til skolen. Om skolen mangler fagkompetente lærere som kan undervise i den praktiske kunnskapen som alle barn tidligere vokste opp med, kan vi risikere at mange kommer til videregående opplæring uten noen form for praktiske

---

<sup>14</sup> Eli Ofstad: Lærerforståelse og kulturell påvirkning. Kunnskapsformer i kunst- og håndverksfaget.

Hovedoppgave UiB 2005

<sup>15</sup> Artikkelen "Operasjon livsverk" i DN Magasinet 29./30. september 2007

forkunnskaper, verken i håndverkskunnskaper innenfor kulturhåndverkene generelt, eller i det håndverket de har søkt seg til.

Den kulturelle skolesekken har innlemmet kunst og håndverk i sine tilbud, og mange elever møter gjennom dette kulturhåndverkere og kulturhåndverk i tilbud knyttet til ulike prosjekter eller besøk i museer og kulturmiljøer. Men den kulturelle skolesekken har fokus på formidling og opplevelse og gir lite rom for egenaktivitet over tid. Det blir en smakebit på muligheter, som eventuelt må følges opp med egne satsinger på den enkelte skole og i den enkelte klasse.

Manglende fokusering på egenaktivitet og egenerfaring gjør i følge aktørene på feltet, at vi i dag også er i ferd med å miste generelle, men viktige kunnskaper knyttet det å vurdere kvalitet både på verktøy, materialer og produkter.

### **Fagopplæring**

Fagopplæringen er lagt til videregående skoles nivå. Det er fylkeskommunene som har hovedansvaret for tilbud og tilrettelegging. Fylkeskommunene har i følge aktørene på feltet, ikke alltid oversikt over kulturhåndverkere i eget fylke, eller tilbud i resten av landet. Mange ungdommer får derfor lite hjelp til å finne opplæringstilbud i andre fylker når tilbudet ikke finnes i eget. Det oppfattes også å være liten vilje til å ta økonomisk ansvar for elever fra eget fylke som får opplæring i et annet fylke. Voksne som søker fagopplæring og trenger realkompetansevurdering, rapporterer også unødvendige hindringer på veien<sup>16</sup>.

Fagopplæringen er som hovedregel organisert med to år i skole og to år i bedrift og knyttet til godkjente fag i fagopplæringen. For enkelte fag gis opplæringen som et år i skole og tre år i bedrift. Fagopplæringen på videregående skoles nivå er i utgangspunktet et tilbud til rettighetslever. Dette er ungdom som kommer rett fra ungdomskolen og voksne uten fullført videregående opplæring.

Kunnskapsløftet legger opp til mer fokus på mulighet for praktisk fordypning i eget fagfelt allerede fra videregående trinn 1. Det er også åpnet for større fleksibilitet i omfanget av, og rekkefølgen på, den opplæringen som foregår i skole og den som foregår i bedrift.

*Den nye utdanningsstrukturen med felles fag, programfag og prosjekt til fordypning gir mulighet for:*

- *Fordypning og praktisering innenfor ønsket lærefag fra første år eller muligheter for bredere kompetanse*
- *En bedre tilpasset opplæring ut fra elevenes forutsetninger*
- *Lokale tilpasninger til næringslivets behov*
- *Tverrfaglig kompetanse som gir flere valgmuligheter inn mot lærefag*
- *Bedre tilrettelegging og organisering av opplæringen i små og verneverdige fag<sup>17</sup>*

<sup>16</sup> Jvf. VOX evaluering av kompetansereformen

<sup>17</sup> St.meld. nr. 30 (2003-2004): Kultur for læring

Det er ingen tvil om at dette vil være en god modell for mange fag og elevgrupper. Og vi vet som nevnt ikke hvordan de nye strukturene slår ut i den faktiske hverdagen. Miljøene selv mener likevel at det fremdeles er noen utfordringer for kulturhåndverkene som ikke er løst.

Utfordringene knytter seg til opprettelse av tilbud, tilgang til praksisplasser og læreplasser, og likebehandling av ungdom og voksne som ønsker fagopplæring innenfor kulturhåndverksfagene. Små og verneverdige fag har lav rekruttering, få lærebedrifter og derfor også få læreplasser. Betegnelsen *små og verneverdig* knytter seg nettopp til at det over tid tegnes få lærekontrakter pr. år. Som nevnt tidligere varierer det fra år til år hvilke fag som er inne på listen.<sup>18</sup>

*Det er mange grunner til at utdannings situasjonen ikke er bedre. Den viktigste er muligens at dagens fagopplærings system tar utgangspunkt i situasjonen for store bransjer, der bedriftene er lokalisert nær hverandre. Dette gjør det mulig å bygge opp gode, og framfor alt store fagopplæringsmiljøer, hvor opplæringsbedriftene har vært i stand til å gå sammen om å kjøpe inn pedagogisk og annen kompetanse for å gjennomføre opplæringen. Små håndverksfag kjennetegnes med få unntak av små bedrifter med spredt lokalisering. De har svake bransjeorganisasjoner og lav organisasjonsprosent. Disse rammes ekstra hardt når kompensasjonen for lærlingopplæringen reduseres, støtten til opplæringskontor og opplæringsringer fjernes og bedriftene får økte forpliktelser for teoridelen av fagutdanningen.*<sup>19</sup>

For at det skal opprettes tilbud må det være et visst antall elever i den enkelte basisgruppe. Fylkeskommunene har noe ulik praksis på dette, men det opprettes sjelden tilbud dersom det ikke er 4 eller flere interesserte søkere. Fylkeskommunene samarbeider seg imellom for opprettelse av landslinjer og landsdekkende tilbud, men det er heller ikke på landsbasis alltid nok søkere til slike tilbud. Utfordringene for noen av kulturhåndverkene er at det kanskje ikke er behov for mer enn to lærlinger hvert år, eller kanskje bare en hvert femte år. Heller ikke kunnskapsløftet er tilpasset denne virkeligheten. Noe av dette kan kanskje avhjelpest gjennom at det er åpnet opp for tettere samarbeid mellom fylkeskommunene og næringene for å finne alternative løsninger. Kunnskapsløftet sammenslåing av mange fag til større utdanningsprogram vil etter mange kulturhåndverkeres vurdering bare forskyve problemene.

For utdanningsprogrammet *Design og håndverk* er 46 fag samlet på videregående trinn 1. På videregående trinn 2 er *Design og tekstil* det største området med 11 fag. Aktørene i feltet er engstelig for at dette i praksis vil bety at elever kan gå to år i videregående skole uten at de får vesentlig praktisk innsyn og erfaring i det fagområdet de ønsker å utdanne seg i. Noe av utfordringene forsøkes løst gjennom at flere av kulturhåndverksfagene er særløpsfag med et år i skole og tre år i bedrift. Fag som børsemaker, smed og duodji har egne opplegg.

Kulturhåndverkerne opplever at utviklingen flytter mer og mer av ansvaret for den faglige opplæringen direkte over på dem.

---

<sup>18</sup> Se side 8

<sup>19</sup> Innspill fra NHO Håndverk

Et viktig element i all fagopplæring er tilgang til praksisplasser og lærebedrifter. Også her sliter kulturhåndverksfagene, og spesielt små og verneverdige fag. For flere av fagene er det problematisk å finne kvalifiserte og interesserte lærebedrifter. Dette skyldes mange ting, som for eksempel at bedriften ikke driver på full tid, at kulturhåndverkeren ikke føler seg kompetent til å ta imot en læring, eller ikke blir godkjent som lærebedrift, at marginene for inntjening er så små at lærebedriften må være sikker på at lærlingen også vil bidra til inntjeningen over tid med mer.

For videregående skole trådte Kunnskapsløftet i kraft høsten 2006. De første lærlingene fra de nye utdanningsprogrammene skal ut i bedrift høsten 2008. Kunnskapsløftets første kull lærlinger vil ta sine fag- og svenneprøver i 2010. Først da kan vi slå fast i hvilken grad kunnskapsløftet kan bidra til å sikre kulturhåndverksfagenes framtid.

### **Ulike behov**

Rekrutteringen til flere av de små og verneverdige fagene er langt lavere enn 4 elever pr. basisgruppe – selv på landsbasis. Sammenslåingen av fag til større opplæringsprogram gjør at det likevel opprettes klasser. Samtidig vet vi at det ikke primært er ungdommer fra ungdomskolen som søker seg til kulturhåndverksfagene. Søkerne til små og verneverdige fag finner vi i dag like gjerne blant eldre ungdommer og voksne som blant ungdomskoleelevene.

De fleste som tar svenneprøver og fagprøver er voksne. Mange er det vi kan kalle karriere 2 eller karriere 3 elever. De har gjerne tatt en annen utdanningsvei på videregående skole og brukt opp retten sin. Noen har også gjennomført høyere utdanning. Vi finner også mange som har måttet forlate sitt opprinnelige yrke og trenger omskolering, og vi finner noen som ønsker å gjøre hobbyen sin til yrke. Felles for dem alle er at de faller noe på siden av fagopplæringens rammer. De passer ikke inn i tilbudene i videregående skole. Selv om bedriftstilskuddet for små og verneverdige fag er vesentlig større enn for andre fag, utløser voksne lavere tilskudd enn rettighetslever, noe som også påvirker muligheten for å få læreplass i aktuelle bedrifter.

Om vi ser på byggfagene, som er avgjørende for rekruttering av håndverkere til bygningsvernet, finner vi imidlertid litt andre utfordringer. Der er det ikke problemer med rekrutteringen til fagene. Men byggfagene har et helt annet fokus for sine opplæringsprogram, der tradisjonelt håndverk ikke nødvendigvis er en del av opplæringen. I bedriftene fokuseres det mest på industrialiserte byggeprosesser, mens kompetanse innen restaurering, rehabilitering, reparasjon og bruk av tradisjonelle teknikker i nye produksjoner blir mindre fokusert. Selv om vi har mange dyktige håndverkere, melder både Riksantikvaren, museer og andre om at vi dessverre ikke alltid har håndverkere med den nødvendige kulturhåndverkskompetansen som trengs. I denne sammenheng står vi derfor overfor de samme utfordringene innenfor bygghåndverkene som for små og verneverdige fag.

Det finnes i dag to opplæringskontor som arbeider spesielt for og med små og verneverdige fag; Kulturringen i Akershus og Opplæringskontoret for søm og små og



verneverdige fag<sup>20</sup>. Det er også et opplæringskontor for duodji. Ca halvparten av kontraktene innen små og verneverdige fag er tegnet gjennom opplæringskontorene, resten direkte mellom lærling og bedrift. For mer ”ordinære” fag er tallene for lærekontrakter gjennom opplæringskontorene høyere.

Opplæringskontorene har ulike tilnærminger til arbeidet med fag og lærlinger, men ingen av dem har i dag nok lærlinger til å fullfinansiere driften, i motsetning til de fleste andre opplæringskontor innenfor fag med mange bedrifter og lærlinger<sup>21</sup>.

Oppfølging av og tilrettelegging for lærlinger er tidkrevende og økonomisk belastende. Når vi samtidig vet at mange av lærlingene er voksne med lavere tilskudd enn rettighetselvene, blir bildet dystert. For duodji har arbeidet vært knyttet opp mot treårsprogrammer støttet av Sametinget. Dette gir svake og uforutsigbare rammer for langsiktig arbeid.

Det er problematisk at voksne som ønsker fagopplæring ikke får de samme mulighetene som voksne som søker teoretisk opplæring. Har du en praktisk utdanning og ønsker å gå videre med en teoretisk utdanning er mulighetene mange og hindringene få. Har du en teoretisk utdanning og ønsker å gå videre med en praktisk utdanning er hindringene mange og mulighetene små.

Håndverksmiljøene oppfatter det også som problematisk at Kunnskapsløftet på noen områder har bidratt til å overflødiggjøre lærere innenfor kulturhåndverksfagene. Gjennom dette kan vi stå i fare for å miste viktig kompetanse for fremtiden.

### ***Kulturskoler og frivillige kulturorganisasjoner***

Noen kulturskoler har i dag tilbud innenfor kunst og håndverk og lokale kulturhåndverkere har oppdrag knyttet til opplæring på kortere eller lengre kurs. Det er imidlertid langt igjen før kulturhåndverkene har en like sentral og selvfølgelig plass i kulturskolene som musikk, dans, drama og kunst. Mange av tilbudene er etablert i samarbeid med lokale frivillige kulturorganisasjoner og deres instruktører og tradisjonsbærere. Instruktørens medlemskap i en frivillig kulturorganisasjon kan fort sette dem i samme kategori som enhver hobbyprodusent med langt lavere kunnskapsnivå. Det er viktig å huske på at selv om de frivillige kulturorganisasjonene gjør en svært god jobb både for å formidle og videreføre sentrale håndverkstradisjoner, kan det ikke være verken de frivillige kulturorganisasjonene eller kulturskolenes ansvar å sikre kulturhåndverkernes framtid..

Frivillige kulturorganisasjoner driver et utstrakt opplæringsarbeid innenfor hele spekteret av kulturhåndverk. Det er nybegynnerkurs, kurs for viderekomne og kurs på høyere nivå. Noen av kursene er knyttet til konkrete prosjekter og tiltak der det er

---

<sup>20</sup> Det arbeider også med andre fag

<sup>21</sup> Det forutsettes i dag at driften av opplæringskontorene skal dekkes inn av lærlingtilskudd. For opplæringskontor med mange lærlinger, gjerne innenfor et og samme fag, er dette uproblematisk. Det er for de små og verneverdige fagene behov for ca 20 lærlinger for å gå i balanse. Men de opplæringskontorene det her er snakk om har relativt få lærlinger og derfor lavt tilskudd. Kulturringen hadde våren 2007 13 lærlinger fordelt på 11 ulike fag. Arbeidet med mange ulike fag krever mye oppfølging.

behov for mer kunnskap for å få løst faktiske utfordringer. På landsbasis finner vi høgskoletilbud i samarbeid med universitet og høgskoler. Noen organisasjoner har lang erfaring i arbeidet med barn, men de aller fleste tilbudene er for voksne, og rekrutterer godt voksne deltakere til sine kurs. De frivillige kulturorganisasjonene er sannsynligvis også et godt barometer for tilgang på kvalifiserte kulturhåndverkere og tradisjonsbærere. Gjennomsnittsalderen på instruktører er stadig økende og ligger godt over 50 år for de aller fleste fag. Det har alltid vært slik at tradisjonsbærere har gått bort, men tidligere var det vanligvis noen som sto klar til å ta over. Dette er ikke lenger tilfelle. Det står sjelden noen klar til å ta over. Den kunnskapen som er bygget opp gjennom flere generasjoner blir da borte – og den blir borte for godt.

### **Høyere utdanning**

Fagopplæringen stopper med svennebrev eller fagbrev. Det finnes i dag ikke en høyere faglig utdanning for håndverkere. Mesterbrevet er en merkantil utdanning som skal sette håndverkeren i stand til å drive egen bedrift, men representerer ikke en håndverksfaglig overbygning. Dette er vanlig i andre nordiske land også, mens mesterbrevet i for eksempel Tyskland er en håndverksfaglig overbygning.

Innen høyere utdanning finnes det flere utdanninger der en håndverksfaglig bakgrunn kan være en fordel. Dette gjelder både produkt- eller industridesign, arkitektur og kunsthøgskole. Ingen av disse utdanningene er imidlertid beregnet på å gi en høyere håndverksfaglig utdanning.

Norsk Handverksutvikling har sett behovet for håndverksfaglig fordypning på et høyere nivå enn svennebrev, og har i en tiårsperiode hatt et stipendiatprogram med en individuelt tilpasset treårig utdanning der praksis, dokumentasjon og teoriutvikling går hånd i hånd. Denne stipendiatordningen har fått fram håndverkere med et høyt faglig nivå. Flere er godt kjent, også utover landets grenser, og ordningen har gitt verdifulle bidrag til bl.a. utvikling av kunnskap om restaurering av middelalderbygninger. Imidlertid har det vist seg vanskelig å få til en stabil finansiering av ordningen og det er forholdsvis få stipendiater.

Det finnes også fagmiljøer som samarbeider med høgskoler og universitet for å utvikle egne høgskoletilbud rettet mot spesielle målgrupper. Nidaros Domkirkes restaureringsarbeider samarbeider med Høgskolen i Sør-Trøndelag og andre sentrale aktører for en bachelorutdanning innen teknisk bygningsvern og restaurering, Treskjærerskolen på Hjerleid samarbeider med Høgskolen på Gjøvik om å få en bachelor i trearbeidsfag, Ole Bull Akademiet utvikler en bachelor i felebygging. Studieforbundet Folkekulturforbundet gjennomfører i samarbeid med NTNU studiet ”Drakt og samfunn” (30 studiepoeng). Erfaringene fra denne typen samarbeid mellom universitet/høgskoler og eksterne miljøer er foreløpig sparsomme, men det kan være en utfordring å få utdanningene så praktiske som håndverksmiljøene ønsker. Det finnes ikke systematisk FoU-arbeid for kulturhåndverkene.

I deler av kulturhåndverksmiljøet har det vært interesse for å utvikle fagskoletilbud. Selv om fagskoleutdanningene i utgangspunktet er ment som yrkesrettede utdanninger, ser mange kulturhåndverkere dette som en innfallsvinkel til et mer langsiktig arbeid med å etablere en høyere håndverksfaglig utdanning. Men så lenge det ikke finnes egne

midler for utvikling og drift av fagskoler, har det vist seg problematisk å sette planene ut i livet.

Å etablere høyere håndverksfaglig utdanning byr på mange utfordringer, bl.a. knyttet til antall studenter pr. år og over tid. Det vil være ulike behov til ulike tider. Dessuten er det behov for individuell tilpasning. Norsk Handverksutvikling har løst denne utfordringen i sin stipendiatorordning. En kulturhåndverker trenger å kombinere mesterlærelignende opplærings situasjoner i praktiske arbeidsfellesskap med egen utøvelse og trening i tillegg til å få tilgang på teoretisk kunnskap slik det er vanlig i universitets- og høgskolesystemet. Den individuelle tilpassingen består bl.a. i å finne fram til relevante arbeidsfellesskap og å kunne tilby veiledning under individuelt arbeid i ulike håndverksfag. Det bør imidlertid ikke være vanskeligere å få dette til for kulturhåndverksfagene enn det har vært for eksempel dansere, musikere, leger og tannleger.

Dersom vi skal ha tilgang på kvalifiserte kulturhåndverkere til restaurering, produksjon og kunnskapsoverføring er det utvilsomt behov for høyere håndverksfaglig utdanning. Dagens fokus på livslang og livsvid læring handler nettopp om at både unge og voksne skal kunne komplettere sitt kunnskapsnivå og sin utdanning i et livslangt læringsperspektiv.

Det er gode argumenter for at en høyere utdanning for kulturhåndverkene bør bygge på erfaringene fra Norsk Handverksutviklings stipendiatorordning. Det bør diskuteres om en høyere utdanning bør etableres på siden av det eksisterende universitets- og høgskolesystemet, som en parallell institusjon til Kunsthøgskolene eller som tilbud ved eksisterende høgskoler og universitet. Én mulighet er å bygge opp en egen håndverkshøgskole med utgangspunkt i erfaringene fra Norsk Handverksutviklings stipendiatorordning. En slik løsning ville også åpne for et systematisk FoU-arbeid. Dette området trenger imidlertid en bredere gjennomgang før det kan konkluderes med hva som er den eller de beste løsningene. En mulighet kan også være et tettere nordisk samarbeid.

### ***Etter- og videreutdanning***

Fag- og svennebrev er starten på en kulturhåndverkens yrkeskarriere. Det er vanligvis en klar forståelse innenfor de fleste yrker at den enkelte trenger faglig påfyll og tilbud om etter- og videreutdanning for å klare seg i yrket over tid. Det arbeides fra mange hold for å bidra til etter- og videreutdanning, men pågående tiltak er ikke samordnet verken i nettverk eller felles mål. Det finnes heller ikke felles kvalitetskrav og kvalifiseringskriterier.

Vi finner i dag både formelle og uformelle kurs med faglig høyt nivå rettet mot håndverkere som ønsker å spesialisere seg innenfor kulturhåndverkene. Tilbudene finnes i regi av Riksantikvaren, Museenes håndverksnettverk, Norsk Handverksutvikling, Norsk kulturarv, Fortidsminneforeningen, Folkekulturforbundet, Bunad og folkedraktrådet med mange flere. Utgangspunktet for disse tilbudene er et økende behov for fagspesialisering og fordypning og har like mye fokus på teknikker og delkunnskaper, som på definerte fagområder.

Lokale og regionale krefter arbeider for å bygge ut sine kompetansemiljøer til å bli kompetansenettverk for hele landet. Museer og samlinger ønsker å ansette fagfolk som også skal ha ansvar for oppfølging og kompetanseheving knyttet til kulturhåndverksfagene, i lokale og regionale prosjekter. Innenfor rehabilitering og restaurering av fredede bygninger og miljøer forsøkes det i økende grad å legge inn opplæring som en integrert del av prosjektene for å sikre kunnskapsoverføring gjennom arbeidsfellesskap. Dette er en opplæringsform som tar hensyn til kulturhåndverkernes spesielle behov for å lære i praksis, og som bør bygges ut. Men denne formen for opplæring krever ekstra ressurser både i tid og penger, og mange byggeprosjekter har ofte stramme budsjetter som vanskeliggjør slik opplæring. For å lykkes med å kombinere opplæring med praktiske byggeprosjekter, er det nødvendig at dette finansieres spesielt.

Mange av tiltakene, planene og tilbudene er gode, tuftet på faktiske behov, tilgjengelige kunnskaper og et ekte ønske om å bidra til utvikling av kulturhåndverksfagene. Det mangler imidlertid en overordnet og samlende strategi. Det vil ikke være verken ønskelig eller mulig å samle alt innenfor stramme og enhetlige rammer. Her trengs skreddersøm og ikke konfeksjonssøm. Men det er likevel behov for en overordnet strategi som på nasjonalt, og kanskje nordisk nivå, gir et mest mulig helhetlig tilbud der kunnskap om og kunnskap i kulturhåndverksfag går hånd i hånd.

## Næring

Regjeringen har følgende overordnede mål for sitt arbeid med kultur og næring:

*Regjeringen vil legge til rette for en bedre utnyttelse av potensialet som ligger i skjæringsfeltet mellom kultur og næring. Handlingsplanen skal stimulere til at dette utviklingspotensialet skal kunne bli realisert og utviklet for å bidra til innovasjon og verdiskaping i alle deler av landet.<sup>22</sup>*

Handlingsplanen for kultur og næring er den første i sitt slag og et godt utgangspunkt for videre satsing på kulturnæring og kulturbaserte næringer. Det er mange fine overordnede målsettinger som, om de blir fulgt opp med konkrete tiltak, vil kunne bidra til å sikre også kulturhåndverkernes framtid som næringsdrivende.

Kulturhåndverk som næring blir i dag ofte fokusert på for å synliggjøre fortiden og lokalhistorien (turisme og opplevelsesindustri). Samtidig forventes det at kulturhåndverkene skal være nyskapende i dette arbeidet. St.meld.nr. 22 (2004-2005): *Kultur og næring*, og *Handlingsplan Kultur og næring* (NHD, KRD og KKD) 2007 fokuserer begge på at kulturnæringene og kulturbaserte næringer er i sterk vekst. Utgangspunktet for denne forståelsen er norske, nordiske og europeiske undersøkelser om disse næringene.

*Kulturnæring og kulturbaserte næringer er imidlertid ikke entydige begreper, og det finnes i dag ikke noen enhetlig definisjon av hva som faller innenfor og hva som faller utenfor. I de norske undersøkelsene er museer, bibliotek og kulturskoler tatt med som næringer, noe som gjør det vanskelig å skille offentlige virksomheter fra reell næringsvirksomhet. Det trengs en nærmere og mer klargjørende definisjon av både kulturbegrepet og næringsbegrepet i denne sammenheng. Det er heller ikke mulig å se i hvilken grad kulturhåndverkene er fanget inn i de ulike kategoriene. For deler av kulturnæringene, herunder også kulturhåndverk, vil det være problematisk å skille kulturidealistenes arbeid fra næringsvirksomhet, ettersom det i svært mange tilfeller vil være flytende overganger.*

*De "private" ildsjelene har som oftest bakgrunn i kultursektoren. Det er gjerne snakk om personer med god kunnskap og gjerne lang utdanning innen kunst og kultur. I tillegg besitter disse gjerne et godt nettverk på kulturfeltet. Dermed fungerer det kulturfaglige og kravene til høy innholdsmessig kvalitet på produkter og tjenester som en premissleverandør i kulturbasert næringsutvikling. Entreprenørene går helst ikke på akkord med kravene til kvalitet. I noen grad er ildsjelene også personer som har arbeidet frivillig med kulturaktiviteter i mange år. Flere slike prosjekter med bakgrunn i kulturaktiviteter er ofte avhengig av en dugnadsinnsats i en startfase. Når det gjelder ildsjeler fra privat sektor er det dermed gjerne snakk om aktiviteter som er i gang, men der det er behov for å øke aktiviteten og profesjonaliteten for å få næring ut av det. Det disse ildsjelene ofte mangler er kunnskap om foretningsdrift og "kommersielle"*

---

<sup>22</sup> Handlingsplan Kultur og næring 2007 (NHD, KRD, KKD)

*holdninger. Mange av ildsjelene har ofte sitt kulturvirke som en hobby eller som en deltidsstilling.<sup>23</sup>*

Selv om beskrivelsen over gjelder flere yrker enn kulturhåndverkene er dette sannsynligvis også en god beskrivelse av disse. Rapporten *Kultur – Retur* fokuserer på både kulturfaglige og næringsfaglige utfordringer og ser i utgangspunktet på kulturpolitikken som en form for FoU, en grunninvestering<sup>24</sup>, for kulturbasert næringsutvikling. Rapporten påpeker videre at næringspolitikkenes noe snevre fokus på økonomisk levedyktighet innenfor stramme tidsrammer ikke alltid treffer kulturnæringenes behov.

*Mange typer kulturbasert næringsutvikling har sitt utspring i frivillig arbeid og en dugnadsbasert kultur og mentalitet. I slike tilfeller bør en diskutere om overgangen mellom tradisjonell kulturaktivitet og en konkurranseutsatt kulturindustri skjer på en optimal måte. Det er altså ikke det overordnede prinsippet om at kulturnæringer bør behandles som all annen næring som det stilles spørsmålstegn ved, men snarere om veien til en levedyktig virksomhet kan bli noe lettere fremkommelig for de som går på den.<sup>25</sup>*

### **Verdiskaping og produktutvikling**

Kulturhåndverkene er i utgangspunktet produktorientert, men de er ikke nødvendigvis markedsorientert. De driver produktutvikling, men ikke i stor skala. De driver verdiskaping, men denne er gjennomgående kulturfaglig forankret. De er lite synlige, har lav anerkjennelse og lav inntjening. Dette er et dårlig utgangspunkt for å bygge nettverk, skape markeds plasser og utvikle markedsplaner. Kunnskapen om deres arbeid og arbeidsforhold er også lav hos dem som skal bidra med tilrettelegging og opplæring. Kulturhåndverkernes rammefaktorer kombinert med tilretteleggerens manglende kunnskaper, krever et bredere virkemiddelapparat for å sikre kulturhåndverkene tilgang til eksisterende støtteordninger, tiltak og nettverk.

Kulturhåndverkernes plass i en kultur og næringsstrategi må tilpasses håndverkernes særtrekk knyttet til arbeidsforhold, tidsbruk, bruk av materialer, bruk av verktøy, og de begrensningene dette legger for produktutvikling, ny design og produksjonsmengde.

Det er viktig at håndverkere og entreprenører får en viss langsiktighet i oppdragsporteføljen for å ville spesialisere seg innen kulturhåndverkene. Enkeltoppdrag med ujevne mellomrom er ikke nok til å bygge kunnskap og kompetanse over tid. For at bedrifter og næringer skal være interessert i å delta i kompetanseutvikling og kunnskapsoppbygging bør de som satser på dette, honoreres eller støttes. På samme måte må det settes av midler og settes i gang tiltak for å bidra til at de som etterspør hjelp og støtte for sine restaurerings- og vedlikeholdsarbeider får bygget opp sin kompetanse som gode bestillere.

---

<sup>23</sup> Bugge og Isaksen: Kultur – Retur. Fylkeskommunenes satsinger på kulturbasert næringsutvikling. NIFU STEP rapport 4/2007

<sup>24</sup> Jeg oppfatter at de med grunninvestering mener den kulturelle infrastruktur og støtte til kulturfaglige prosjekter og tiltak. Alt det som støtter opp under det kulturfaglige arbeidet.

<sup>25</sup> Bugge og Isaksen: Kultur – Retur. Fylkeskommunenes satsinger på kulturbasert næringsutvikling. NIFU STEP rapport 4/2007

*Eiere, håndverkere, arkitekter, ingeniører og forvaltningen etterlyser bedre tilgang til kunnskaper om det å sette i stand, vedlikeholde og forvalte kulturminnene, både mer praktisk rettede kunnskaper om hvordan arbeidet skal utføres og spesifikke kunnskaper blant annet om hva som skal inngå i grunnlaget for et pristilbud. På enkelte områder er det også behov for spisskompetanse, som ofte kan være vanskelig å få tak i fordi bedriftene som sitter på den gjerne er små, med begrensede midler til å markedsføre seg.<sup>26</sup>*

### **Kulturhåndverk som næring**

Innovasjon Norge sine støtteordninger har hittil i liten grad fanget opp kulturhåndverksfagene. Dette vil endre seg etter hvert som handlingsplanen for kultur og næring konkretiseres. Men uansett vil Innovasjon Norges støtte ha fokus på den kommersielle siden der lønnsomhet, salg, distribusjon, sortiment, nettverk, samarbeid og lignende vil prioriteres. Dette betyr at kulturhåndverkene fremdeles vil trenge støtte fra andre kilder for å sikre det Bugge og Isaksen kaller kulturelle grunninvesteringer.<sup>27</sup>

Kulturhåndverkernes lite synlig plass i strategiene for kulturbasert næringsutvikling gjør at de også faller noe på siden av støtteordninger og næringspolitiske satsingsområder. Mange næringsaktører innenfor kulturhåndverkene har primært et kulturfaglig utgangspunkt og drives like mye av ildsjelens idealisme som av markedets realisme. Forretningsdrift og kommersielle holdninger er for mange underordnet kulturfaglig kompetanse og idealisme. Mange mangler grunnleggende kunnskaper om moderne næringsvirksomhet og markedsføring. De jobber gjerne alene eller i små arbeidsfellesskap/bedrifter og har gjennomgående liten økonomisk handlefrihet. Mange har lav kunnskap om eksisterende støtteordninger. Og de som har slik kunnskap finner det tidkrevende og derfor økonomisk utfordrende å utnytte eksisterende støtteordninger. Det samme gjelder tid og ressurser til å bygge og delta i nettverk, og kompetanseheving for bedre markedstilpasning.

For de som kjøper kulturhåndverkernes tjenester og produkter blir det ofte dyrt. Mange velger derfor bort både kulturhåndverkene og kulturhåndverket til fordel for mindre kvalifiserte håndverkere som gjør jobben raskere, billigere (og dårligere), og de kjøper billige produkter produsert i andre land. Forståelsen for og kunnskapen om kulturhåndverkernes arbeidsforhold og arbeidsmetoder er gjennomgående lav.

Kulturhåndverkere velger ofte mangesysleri som overlevelsesstrategi. De kan være kulturhåndverkere, kunsthåndverkere, lærere innenfor eget fag, eller de kan ha gårdsdrift og annen salgsvirksomhet som binæring. Det hender også at kulturhåndverkene er ansatt på museer og samlinger eller som lærere i skoleverket, slik at egenproduksjonen har en underordnet plass og rolle som levebrød.

Kulturhåndverkernes næringsstrategier er knyttet til både kulturminnevern og bevaring, og til produktutvikling og ny design. Det kan likevel være vanskelig for noen å jobbe med fokus på kulturminnevern og nyskaping på samme tid. Det kan derfor være behov

---

<sup>26</sup> St.meld.nr. 16 (2004-2005): Leve med kulturminner

<sup>27</sup> Se fotnote 19

for å nyansere virkemiddelbruken slik at den treffer både kulturhåndverkere som primært jobber med kulturminner og kulturmiljøer, og kulturhåndverkere som jobber med produksjon av produkter, produktutvikling og ny design.

## Moms

Moms er et sentralt problemområde for kulturhåndverkerne. I dag er reglen at alle varer og tjenester skal legges 25 % moms på salg. Noen varegrupper har redusert moms, som mat og kollektivtransport, mens andre er helt fritatt, som for eksempel kunst. Det er i dag flytende grenser mellom kunst, kunsthåndverk og kulturhåndverk.

*Når eg lagar ein spegel i tre, er denne momspliktig, sjølv om eg har nytta 95 % av tida til å lage pynten (treskjæring) som er det kunden etterspør. Pynten kan gjerne ha kunstnarlege kvalitetar, men produktet er momspliktig så lenge det sit på ein spegel, som per definisjon er ein bruksgjenstand.<sup>28</sup>*

Vi kan bruke speilet som eksempel på kostnader for kunden og inntjening for kulturhåndverkeren<sup>29</sup>:

<b>Priskalkyle for speil</b>			
	25 % moms	0 % moms	Utenfor momsområdet
Materiale	300	300	375
Speilglass	400	400	500
Timepris 35 timer	8 540	8 540	8 995
Sum	9 240	9 240	9 870
+ mva 25 %	2 310		
Sum	11 550		

For kunden blir kostnadene nødvendigvis størst med full momssats. For kulturhåndverkeren blir fortjenesten størst om kulturhåndverk var utenfor momsområdet. For kulturhåndverkere som har utgifter til innkjøp av materialer og utstyr vil 0-sats kanskje være det gunstigste, men for kulturhåndverkere som henter sine materialer i naturen og bearbeider dem selv, vil fordelene med å trekke fra inngående moms ikke ha noen betydning. For de mer kreative går det også an å dele produktet i to. Om speil og ramme faktureres hver for seg blir speilet solgt med 25 % moms, mens rammen blir med nullsats. Dette gir lavere salgssum, og noe høyere fortjeneste enn når alt skal selges med 25 % moms.

*Momsen gjorde at eg gav opp å føre rekneskapen sjølv, for han kompliserer rekneskapen ein god del. For firmaet mitt utgjør honoraret til rekneskapsfører så mykje som 15-20 prosent av utgiftene.<sup>30</sup>*

For storindustrien og bedrifter med store markeder og god inntjening, er kanskje momsen uproblematisk. For små enpersonforetak med lav inntjening kan det være ødeleggende for muligheten til å drive næringsvirksomhet. Dersom vi mener kulturhåndverkerne skal ha en plass og rolle i vårt kulturelle mangfold, må det etableres

<sup>28</sup> Innspill fra en kulturhåndverker

<sup>29</sup> Tallene er reelle tall fra kulturhåndverkeren

<sup>30</sup> Som note 23



ordninger som sikrer dem en anstendig inntekt. Momsen er en av de ordningene der det bør gjøres endringer. Det vil være naturlig at kunsthåndverkere og kulturhåndverkere blir behandlet likt, og gjerne i samsvar med de ordningene kunstnere har i dag. Herunder også en prosentandel av salget til et eget hjelpefond, slik kunstnere har hatt lenge.

### **Vern gjennom bruk**

Offentlige myndigheter satser i dag på at kulturminner og kulturmiljøer skal brukes og være en del av lokalsamfunnenes levende kulturliv. Både som grunnlag for god lokalsamfunnsutvikling, men også som grunnlag for turisme og opplevelsesindustri.

*Kulturminner og kulturmiljøer kan være med og danne grunnlaget for levende lokalsamfunn og verdiskaping. Regjeringen vil fremme en politikk som sikrer at potensialet som ligger i kulturminnene blir tatt i bruk på en bedre måte enn i dag. Departementet vil satse på utvikling av lokalsamfunn og næringsvirksomhet med grunnlag i kulturminner og kulturmiljøer. Kystsonen, byer, tettsteder og landbrukets kulturlandskap vil bli prioritert. Departementet vil sette i gang et verdiskapingsprogram og et nasjonalt kunnskapsnettverk for kulturhistoriske eiendommer.<sup>31</sup>*

Også mange private eiere har et *vern gjennom bruk* perspektiv på sine prioriteringer. Mange av disse har organisert seg i Norsk Kulturarv som arbeider i hele landet med fokus på vern av kulturarven gjennom bærekraftig bruk.

Både offentlige og private eiere legger ned mye arbeid i å finne kulturhåndverkere som kan bidra i arbeidet med restaurering, vedlikehold og gjenskaping av vernede og verneverdige bygninger og kulturmiljøer. Norsk kulturminnefond er etablert for å støtte private eiere av kulturminner i deres arbeid med å rehabilitere og vedlikeholde. Kulturminnefondet skal bidra til utvikling og formidling av kunnskap og kompetanse som øker interessen for kulturarven og medvirke til utvikling av nettverk som fremmer godt håndverk. Det er stor søkning til disse midlene. Det finnes imidlertid ikke midler som kan bidra til å sikre rekruttering og vedlikehold av den nødvendige kulturhåndverkskompetansen som trengs.

Kulturhåndverkenes plass og rolle innen kulturminnevern og tradisjonsbevaring må styres av kultur- og kulturminnefaglige vurderinger. Det er verken mulig eller naturlig at markedet alene styrer rammene for dette arbeidet.

---

<sup>31</sup> St.meld.nr. 16 (2004-2005): Leve med kulturminner

## Frivillige kulturorganisasjoner

Frivillige organisasjoner har vært sentrale møteplasser, demokratibyggere, samfunnsutviklere og folkeopplysere i Norge fra 1800-tallet og fram til i dag. *Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project*<sup>32</sup> har (pr.2006) gjennomført undersøkelser i 39 land der det er satt fokus på kjennetegn ved frivillig sektor. Norden skiller seg fra resten av verden ved et sterkt fokus på frivillige organisasjoner og aktiviteter innenfor kultur og fritid. Norge har mange organisasjoner som jobber med tradisjonelt håndverk som en integrert del i et større aktivitets- formidlings- og opplæringsarbeid. Norsk Kulturvernforbund organiserer 19 ulike store og små organisasjoner. I tillegg kommer enkeltorganisasjoner som Norsk Kulturarv og andre.

Frivillige kulturorganisasjoner har ikke nødvendigvis hovedfokus på kulturhåndverkene som sådan, men samler og organiserer et bredt spekter av kulturhåndverkere, og bidrar gjennom opplæringsvirksomhet og prosjekter til å videreføre sentrale kulturhåndverkskunnskaper. De tilbyr opplæring på alle nivå, men oftest utenfor det formaliserte opplæringssystemet. Mange har påtatt seg et stort ansvar i kulturminnepolitikken, og gjør en uvurderlig jobb i arbeidet med å ta vare på og videreføre sentrale kunnskaper og tradisjoner. Innenfor bygningsvernet kan vi nevne organisasjoner som Fortidsminneforeningen og Norsk kulturarv, innenfor kystkulturen kan vi nevne Forbundet Kysten, innenfor tekstilfeltet kan vi nevne Norges Husflidslag og Noregs Ungdomslag. Og slik kan vi fortsette å ramse opp små og store organisasjoner med engasjerte medlemmer som med idealisme som drivkraft bruker sin fritid, sine penger og sine kunnskaper til beste for eget lokalsamfunn og sentrale kulturverdier i det norske samfunnet.

### **Lokal forankring, nasjonal samordning**

Lokale tradisjonsbærere er ofte engasjert i frivillige kulturorganisasjoner, som lærere og instruktører og som organisatorer og formidlere. Gjennomsnittsalderen for disse har vært stadig økende gjennom flere år og vi står i dag i fare for å miste sentrale kunnskapselementer i vår immaterielle kulturarv. Flere av disse tradisjonsbærere har lenge hatt fokus på bevaring og dokumentasjon, og mange av dem har systematisert kunnskapene sine både i form av bilder og skriftlig materiale. Det er imidlertid ingen som står klar til å overta dette materialet; og noen av tradisjonsbærerne er lite villig til å levere materialet videre til museer og samlinger der de, etter eget utsagn, sjelden opplever å få kreditt for sin kompetanse. Om vi ønsker levende kulturtradisjoner også i framtiden må vi ha strategier for å ta vare på den kunnskapen som nå står i fare for å gå tapt. Synliggjøring og anerkjennelse er viktige elementer i en slik strategi.

*Da husflidsbevegelsen startet sitt arbeid på slutten av 1800-tallet var også det fordi de tradisjonelle håndverksfagene hadde fått en, etter deres mening, altfor perifer plass i samfunnet. Arbeidet den gang hadde fokus på at husflidsproduksjon var et middel mot arbeidsløshet og fattigdom, noe som gjorde at det var mennenes håndverkstradisjoner som sto i sentrum. Undervisningen i ulike husflidsteknikker bar også preg av dette. Det*

---

<sup>32</sup> Se [www.jhu.edu/ccss](http://www.jhu.edu/ccss)

*var sterkest fokus på trearbeid, snekring, treskjøring og ulike fletteteknikker. Likevel var det kursene i kvinnehusflid som veving, søm og plantefarging som fikk størst oppslutning.*<sup>33</sup>

Husflidsbevegelsen ble etter hvert overtatt av kvinnene. I et historisk lys har husflidsbevegelsen gjennom sine mange lokale tiltak over hele landet, bidratt til å bevare viktige deler av vår kvinnehistorie og viktige deler av vår kulturhistorie. Det er fremdeles mange som søker til kursene i Norges Husflidslag og lignende organisasjoner. Kvinnehåndverkene er på mange måter godt ivaretatt innenfor de frivillige kulturorganisasjonenes opplæringstilbud. Men voksenopplæring i kulturorganisasjonenes regi vil som hovedregel være knyttet til hobby og fritid. Men også kvinnehåndverkene trenger egne næringer og arbeidsmuligheter for å leve inn i framtiden. Selv om utfordringene i skjæringspunktet mellom hobby og yrke er mest synlig for kvinnehåndverkene, er dette en generell utfordring for all håndverksutvikling. Vi må ha profesjonelle utøvere som kan leve av sine kunnskaper og videreføre dem til nye generasjoner.

Det offentlige er ikke blind for det arbeidet som gjøres og vil gjerne bruke det til beste for fellesskapet.

*Frivillige organisasjoner er viktige samfunnsaktører. Det lokale og frivillige engasjementet gir viktige korrektiv til ulike deler av den offentlige forvaltningen. Norges kulturvernforbund som utgjør overbygningen for kulturminne- og kulturarvorganisasjoner har 19 medlemsorganisasjoner og totalt ca 185 000 medlemmer i 1 400 fylkes- og lokallag.*<sup>34</sup>

*Et aktivt frivillig kulturliv har positive følger på mange plan; både for enkeltmennesket, for lokalmiljøet, for det profesjonelle kulturlivet og for samfunnet som helhet. Et sterkt frivillig kulturengasjement er en forutsetning for at det profesjonelle kulturlivet skal blomstre, samtidig som profesjonelle krefter tilfører det frivillige feltet kompetanse, inspirasjon og et kreativt løft. Det levende kunst- og kulturlivet er et resultat av profesjonell og frivillig innsats i samspill, og en god kulturpolitikk må legge til rette for en slik dynamikk.*<sup>35</sup>

Den nylig fremlagte Stortingsmeldingen St.meld.nr. 39 (2006-2007) *Frivillighet for alle* gir på mange områder en god beskrivelse av frivillig sektor. Men selv om det offentlige her både verdsetter og anerkjenner de frivillige organisasjonenes plass og rolle, mangler vi fremdeles mye kunnskap for å forstå hva de frivillige kulturorganisasjonene faktisk betyr i arbeidet med å ta vare på og videreføre sentrale kulturelementer og kulturkunnskaper; i dette tilfellet knyttet til kulturhåndverkene. Vi mangler kunnskap om lokale frivillige kulturaktiviteter, om sammenhengen mellom lokale, regionale og nasjonale strukturer og om dynamikken i skjæringspunktet mellom offentlig, privat og frivillig virksomhet.

---

<sup>33</sup> Festervoll: Knute på tråden og hull i sokken. Den tekstile kulturarven på sotteseng. Kolofon 2005

<sup>34</sup> St.meld.nr. 16 (2004-2005): Leve med kulturminner

<sup>35</sup> St.meld.nr. 39 (2006-2007): Frivillighet for alle

*Kunst og kultur er i Norge resultat av både profesjonelle og frivilliges arbeid. Det er sannsynligvis fremdeles det frivillighetsbaserte kulturlivet som tilbyr størst bredde, tilgjengelighet og deltakelse i de fleste norske lokalsamfunn. Uansett om vi ser på opplæring, formidling eller aktivitet, spiller de frivillige kulturorganisasjonene en sentral rolle. Selv etter at kulturskoler og videregående skoler med musikk, dans, drama er opprettet, står de frivillige kulturorganisasjonene for en vesentlig del av grunnopplæringen for mange av våre nåværende og framtidige profesjonelle kunstnere. Det handler derfor ikke bare om å synge, spille eller danse for egen fornøyles skyld, men også om en nødvendig læringsarena i et livsløp, enten dette er som yrkesutøver eller som glad amatør. Det handler også om at de frivillige kulturorganisasjonene er viktige arbeidsplasser og oppdragsgivere for profesjonelle pedagoger, kunstnere og kulturarbeidere.<sup>36</sup>*

Dagens fokus på FRIVILLIG tar på mange måter oppmerksomheten bort fra organisasjonenes kulturfokus, og fra profesjonelle medlemmer og ansattes kulturelle kompetanse. De frivillige kulturorganisasjonene er i dag tilbydere på et lokalt marked der de konkurrerer med både offentlige og private likartede tilbud. Der offentlig byråkrati og privat næringsliv sikrer tilrettelegging og kontinuitet, er det frivillige kulturlivet avhengig av engasjerte ildsjeler og lokale frivillige. Det er krevende for mange lokale lag å tilpasse seg de samme rammer og krav som offentlige og private aktører jobber innenfor.

Mange av de frivillige kulturorganisasjonene har svært høy faglig kompetanse både hos egne medarbeidere og medlemmer. Det offentliges samarbeid med, og støtte til, organisasjonene oppleves i dag av mange som fragmentert og lite målrettet. På nasjonalt nivå får kulturorganisasjonene støtte fra ulike departement med hver sine bevilgningstradisjoner. På lokalt nivå varierer støtten fra kommune til kommune. Det er et gjennomgående problem at mye av støtten de siste årene er forskjøvet fra driftstøtte til prosjektstøtte. Dagens fokus på barn og unge hindrer et mer langsiktig perspektiv der kulturorganisasjonenes totale arbeid for barn, ungdom, voksne og eldre vurderes som en helhet. Det er viktig at frivillige kulturorganisasjoner som bidrar med oppgaveløsning for å nå offentlige mål, honoreres som faglige samarbeidspartnere og ikke som frivillige organisasjoner. utfordringene er her kanskje større på lokalt nivå enn på nasjonalt nivå.

---

<sup>36</sup> Festervoll: Mytenes sannhet og sannhetens myter. Vet vi nok om frivillig kulturarbeid og lokal kultursatsing? Norsk musikkråd m.fl.2007



**A  
N  
B  
E  
F  
A  
L  
L  
I  
N  
G  
E  
R**

## **Behov for en nasjonal koordinerende enhet og et nasjonalt nettverk av regionale kompetansesentra.**

**Oppgaver, tiltak og ansvar er i dag spredt på mange frittstående enheter. Det bør etableres en nasjonal koordinerende enhet med overordnet ansvar for kulturhåndverkernes kultur-, nærings- og opplæringsvirksomhet. Enheten må samarbeide med alle involverte departement.**

**Det bør i forlengelsen av denne enheten etableres et nasjonalt nettverk av regionale kompetansesentra.**

Mange aktører og spredt ansvar gjør det i dag vanskelig å få en samlet koordinert satsing for å ta vare på og videreutvikle kulturhåndverkene. Manglende felles strategier departementene imellom og mange enkeltaktører med kontakt og samarbeid mot ulike departement, gjør det vanskelig både å få oversikt over feltet og å utvikle en samordnet strategi for feltet.

### ***En nasjonal koordinerende enhet***

Det finnes i dag flere nasjonale miljøer som arbeider på vegne av kulturhåndverkene. Det eldste miljøet er Norsk handverksutvikling som ble etablert i 1987 med bakgrunn i *NOU 1986: 15: Dokumentasjon, vern, vidareføring og atterreisning av gamle handverk*. I utgangspunktet var arbeidet fokusert rundt et nasjonalt register over håndverkere. Senere ble også Sekretariatet for små og verneverdige fag lagt samme sted.

Norsk handverksutvikling arbeider etter oppdrag fra Kultur- og kirke departementet og Kunnskapsdepartementet med vern, videreføring og utvikling av håndverk som kunnskap, uttrykksform og yrke.

I 2003 ble Birka etablert med utgangspunkt i Rennebumartnan; en salgsutstilling utviklet gjennom mange år for salg av husflid og håndverk. Birka arbeider for å bli et kompetansesenter for næringsutøvere innen kunst og håndverk. De skal bidra med påfyll av kunnskap og kompetanse og gi bistand innen utvikling av nye produksjonsmetoder, nye produkter, design, markedsføring og salg.

Storting og regjering framhever både Norsk handverksutvikling og Birka som viktige aktører i det nasjonale arbeidet med kulturhåndverkene.

I tillegg til disse bør også Norges Husflidslag nevnes. Deres arbeid spenner fra bevaring av kulturhåndverket til formidling, produktutvikling og salg. De har etablert nasjonale sektorer som arbeider spesielt med formidling og næring.

Av disse er det likevel Norsk Handverksutvikling som kanskje er best rustet til å bygges ut for å fylle en funksjon som nasjonal koordinerende enhet.

Norsk handverksutvikling er på mange måter en frittstående enhet, men sett utenfra oppfattes den likevel som et "underbruk" av Maihaugen og får dermed et musealt "image" som mange i fagmiljøene er kritisk til. Om Norsk Handverksutvikling skal bli den samlende nasjonale enheten må tilknytningen til Maihaugen løses opp og Norsk

Handverksutvikling må bli en selvstendig institusjon. Dette er viktig for at den nye nasjonale enheten skal få nødvendig kredibilitet i fagmiljøene. Arbeidet med opplæring og kunnskapsoverføring er godt ivaretatt, men en ny enhet må ha et større arbeidsfelt enn fag som til enhver tid er definert som ”små og verneverdige”. Norsk Handverksutvikling har gjennom årene arbeidet med store og små dokumentasjonsprosjekter som har gitt dem viktig kunnskap og erfaring, og de har bidratt til at enkelthåndverk og enkelthåndverkere er blitt ivaretatt, synliggjort og formidlet på nye måter til glede for de aktuelle kulturhåndverkene. Norsk Handverksutvikling har også spilt en viktig rolle for teoriutvikling, både faglig gjennom dokumentasjonsprosjekter og stipendiatorordning, og metodisk gjennom sin kombinerte dokumentasjons- og opplæringsmodell. Begrepet *handlingsbåren kunnskap* som har blitt toneangivende i fagmiljøene, kommer også fra Norsk Handverksutvikling.

Deres fokus på enkelthåndverkere og enkeltprosjekt har imidlertid gjort dem til en lite synlig aktør i næringspolitikken mer generelt. Funksjonen som nasjonal enhet forutsetter derfor økt fokus på hele bredden i arbeidet med kulturhåndverkene, der også næringsperspektivet bør komme sterkere fram.

### ***Et nasjonalt nettverk av regionale kompetansesentra***

De fleste kulturhåndverkene har lokal og regional forankring, påvirket og avhengig av lokale levevilkår og næringstilpasning, tilgjengelige materialer, bruk av verktøy med mer. Dette kulturelle mangfoldet kan kun sikres gjennom fortsatt lokal forankring. Det er imidlertid behov for mer og bedre samarbeid for å sikre dette mangfoldet i et nasjonalt perspektiv.

Det finnes mange kompetansemiljøer og flere kompetansenettverk spredt rundt i landet, knyttet til museer og samlinger, til verneverdige bygninger og kulturmiljøer, til fartøyvern, til frivillige kulturorganisasjoner med mer.

Arbeidet med fartøyvern under Riksantikvaren er et eksempel på organisering av regionale kompetansesentra i et nasjonalt nettverk. Det er opprettet tre fartøyvernssentre som fokuserer på dokumentasjon, restaurering og videreføring av viktige kulturhåndverk i arbeidet med verneverdige fartøy. Sentrene er ment å være komplementerende til det frivillig organiserte fartøyvernet og vanlige kommersielle verft langs kysten.

Museumsreformens arbeid med å etablere sterkere fagmiljøer for å styrke museene som aktive og aktuelle arenaer for kunnskap og opplevelse er et annet eksempel på nettverkstenkning. Det er etablert mange nye regionale fagmiljøer, som danner grunnlaget for en nasjonal nettverksorganisering.

Selv om eksisterende nettverk og kompetansemiljøer som nevnt over, ivaretar delutfordringer for å ta vare på og videreutvikle kulturhåndverkene, er det behov for regionale kompetansesentra som kun fokuserer på kulturhåndverkernes utfordringer.

I 2001 ble det som del av Verdiskapingsprogrammet for mat etablert fem regioner med såkalte nav som koordinerer kompetansesatsingen. Hovedmålsettingen i disse regionale nettverkene er å utnytte og koordinere matfaglige kompetansemiljøer over hele landet

med sikte på å øke verdiskapingen hos småskala matprodusenter. Småskalaprodusentenes behov skal settes i fokus.

Denne modellen kan med fordel overføres til arbeidet med kulturhåndverkene. Plassering og antall regioner må diskuteres, men hovedmålsettingen må være å utnytte og koordinere kulturhåndverksfaglige kompetansemiljøer over hele landet med sikte på å ta vare på kulturhåndverkene som sådan og øke verdiskapingen hos den enkelte produsent. Dette arbeidet kan, som for satsingen på småskala matproduksjon, knyttes til et eget verdiskapingsprogram.

I arbeidet med regionale kompetansesentra vil Norges Husflidslag kunne være en sentral aktør. Gjennom et nasjonalt næringsprosjekt er de i ferd med å danne regionale kompetansesentra innen produktutvikling, bedriftsrådgiving, markedsføring og salg. Kompetansesentrene er knyttet opp mot husflidskonsulentene, husflidsutsalgene og andre samarbeidspartnere som skal bidra til kompetanseheving for kulturhåndverkerne.

#### **ALLTID BEHOV FOR KUNNSKAP**

*Kunnskap gir oss muligheter og kunnskap gir oss makt. Håndverk er også kunnskap. Når vi lærer et håndverk kan vi kommunisere gjennom det vi gjør. Arbeidsteknikker, råvarenes utnyttelse og måten en oppgave løses på er alt sammen uttrykk for både en erfarings- (arbeids-) messig, men også en intellektuell forståelse. Dette kalles gjerne handlingsbåren kunnskap; kunnskap som er skapt gjennom handling og som er handling. Den skapes og bæres videre ved at lærling arbeider sammen med mester.*

*(Fra Hardanger Fartøyvernscnters hjemmeside)*



## **Kulturhåndverkere må anerkjennes og synliggjøres**

**Anerkjennelse henger sammen med synliggjøring og knytter seg til samfunnets bruk, belønning og omtale av personer, tiltak og produkter. Kulturhåndverkernes kunnskaper og kompetanse må verdsettes og produktene prises ut fra reelle kostnader. Kulturhåndverkerne er bærere av viktige deler av vår immaterielle kulturarv og garantister i dagens samfunn for videreføring av viktige deler av vårt kulturelle mangfold.**

Det er ikke vanskelig å finne dyktige kulturhåndverkere som ikke kan leve av sine kunnskaper. Det er heller ikke vanskelig å finne dyktige og etterspurte kulturhåndverkere med en lønn som ligger i nederste del av lønnsstigen. Samtidig som vi etterspør kunnskap, kompetanse og kvalitet mangler vi betalingsevne og vilje for å få dette. Vi mangler også en felles plattform for kvalifisering og kvalitetssikring.

Markedets logikk er ikke nødvendigvis det beste virkemiddelet i arbeidet med å ta vare på og videreføre kulturfaglig kompetanse. Kulturpolitisk begrunnede virkemidler må brukes der det ikke er tilstrekkelig kommersielt grunnlag for å sikre kunnskaper og kompetanse for framtiden.

### ***Behov for en egen stipendordning***

Statens stipend og garantiinntekter gis i dag til kunstnere for å sikre dem økonomisk trygghet og mulighet for videreutvikling. Det gis stipend til folkekunstnere og kunsthåndverkere. Selv om kulturhåndverkerne til en viss grad er innenfor denne ordningen, har de likevel en perifer plass i den store sammenhengen.

Statens stipend og garantiinntekter for kunstnere kan være en **modell** for en mer målrettet ordning for kulturhåndverkere. Ordningen bør ha flere støttemuligheter og fokusere aktivt på sikring og videreføring av kunnskap. Tilskuddene bør vurderes ut fra den enkelte kulturhåndverkens kvalifikasjoner, men også ut fra samfunnets behov for disse kvalifikasjonene. Ulike restaureringsprosjekter, prosjekter ved museer og samlinger o.a. bør kunne bruke ordningen for å sikre arbeid til, og samarbeid med, sentrale kulturhåndverkere. Sentrale tradisjonsbærere innenfor alle strukturer, også frivillige kulturorganisasjoner, bør gjennom en slik ordning kunne betales for å formidle og overlevere kunnskaper både innenfor og utenfor skoleverkets rammer. Ordningen bør brukes aktivt for å sikre dokumentasjon og bevaring av viktige kunnskaper og kompetanse fra sentrale tradisjonsbærere. Frivillige kulturorganisasjoner rapporterer i dag om at viktige kunnskaper er i ferd med å forsvinne. Antallet tradisjonsbærere går nedover og gjennomsnittsalderen øker raskt. Mange av disse tradisjonsbærerne hadde fortjent et særlig fokus både gjennom anerkjennelse og synliggjøring.

Innretningen på en slik stipendordning må diskuteres ut fra hva som tjener kulturhåndverkene og hva som tjener kulturhåndverkerne. Men det bør være midler til både langsiktig og kortsiktig arbeid. Det administrative ansvaret vil høre naturlig hjemme under den nasjonale koordinerende enheten.

## **Opplæringstilbudene må tilpasses behov og etterspørsel**

Behovet for opplæring innenfor kulturhåndverksfagene passer i følge aktørene i feltet, ikke alltid inn i rammene for dagens fagopplæring. Kunnskapsløftets samling av mange fag i store utdanningsprogram, opplevelsen av at fokus forskyves fra praksis til teori, begrenset tid til faglig fordypning mm tjener i følge aktørene i feltet ikke kulturhåndverksfagene. Det må settes et nærmere fokus på kulturhåndverkene for om mulig å utvikle mer fleksible løsninger som fanger opp både fagenes faktiske behov for nye utøvere og som gir interesserte lærlinger, både ungdom og voksne, mulighet for relevant fagopplæring.

### ***Behov for skreddersøm***

Det er behov for å sidestille ungdom og voksne mht opplæringstilbud og finansiering. Praktiske og teoretiske fag bør være likestilte mht mulige omvalg og karriereveier. Det bør vurderes om landlinjer for likeartede fagområder kan bidra til å sikre god fagopplæring, eller om friskoler i regi av fagmiljøene selv kan være en vei å gå. Opplæringen innenfor de minste kulturhåndverksfagene vanskeliggjøres av at det trengs et minste antall søkere for å opprette tilbud. Det bør vurderes om nordisk samarbeid kan bidra til at det opprettes tilbud for interesserte ungdom og voksne.

**Det er overvekt av eldre ungdom og voksne søkere til fagopplæring innenfor kulturhåndverksfagene. Det er problematisk at disse ikke får de samme mulighetene som voksne som søker teoretisk opplæring. Praktiske og teoretiske fag bør likestilles.**

Videregående skole er starten på en fagutdanning, og bør være første steg i en helhetlig opplæringsstrategi som også omfatter tilbud på nivå med fagskoler, høyskoler og universitet. Tilbud om etter- og videreutdanning bør forankres i de samme strukturene. Tilbudene må utvikles i nært samarbeid med aktuelle bransjeforeninger og aktuelle kulturfaglige miljøer, herunder også de frivillige kulturorganisasjonene. Her er det snakk om skreddersøm. Med svært få deltakere innenfor hvert enkelt fagområde må det lages ordninger som både omfatter tilgrensende fagområder, og som gir rom for den enkeltes fordypning og utvikling på eget fagområde. Tilbudene må ivareta både behovet for kunnskap i faget, og kunnskap om faget.

### ***Behov for støtte***

Selv om lærlingstøtten for små og verneverdige fag er vesentlig større enn støtten i andre fag, er den i mange sammenhenger for lav for å sikre den utdanningen som trengs. Voksne lærlinger som søker nye karriereveier innenfor kulturhåndverksfagene må utløse samme støtte som rettighetslever. Små bedrifter med lav inntjening må få bedre rammevilkår for å bidra i fagopplæringen. Lærlingstøtten bør vurderes oppjustert for de mest utsatte kulturhåndverksfagene.

**Det bør opprettes en tilskuddsordning for støtte til lærebedrifter og lærlinger innenfor kulturhåndverksfagene.** Tilskuddsordningen skal bidra til å dekke

ekstrakostnader som ikke dekkes inn av andre ordninger, men som er viktig for gjennomstrømningen av lærlinger og kvalifisering av lærebedrifter. De økonomiske rammene for en slik ordning er vanskelig å tallfeste, men et utgangspunkt på ca 1 million kroner i året vil sannsynligvis dekke vesentlige behov. Midlene fordeles etter søknad. Både opplæringskontor, lærebedrifter og lærlinger bør kunne søke. Denne ordningen kan administrativt samordnes med den foreslåtte stipendordningen.

**Opplæringskontorene som arbeider for kulturhåndverksfagene bør få grunnfinansiering for å sikre hjelp og støtte til lærebedrifter og lærlinger innen de aktuelle fagene.** Grunnstøtten bør også omfatte eget utviklingsarbeid på vegne av fagene. Sekretariatet for små og verneverdige fag bør få en koordinerende nasjonal rolle og samarbeide tett med de regionale kontorene. De regionale opplæringskontorene kan med fordel videreutvikles ut fra de arbeidsmetodene og den tilskuddsordningen som Kulturringen i Akershus har i dag.

### ***Behov for samordning***

Det er flere aktører som har etablert, eller som arbeider med å etablere ulike opplæringstilbud både innenfor og utenfor det offentlige utdanningssystemet. Vi finner i dag friskoler, som treskjæropplæringen på Hjerleid, som arbeider for fagopplæring på videregående skoles nivå. Her er det også etablert egen treskjærerbedrift for å kunne gi lærlingene opplæring i bedrift. Vi finner målrettede opplæringstilbud, som Bunadsopplæringa i regi av Bunad og folkedraktrådet, Folkekulturforbundet, Noregs Ungdomslag og Norges Husflidslag. Det finnes planer om fagskoler, men som fremdeles ikke er etablert pga usikker finansiering. Det arbeides med godkjenning av utdanningstilbud ved ulike høyskoler der utdanningen allerede er i gang. Og det er en lang rekke etter- og videreutdanningstilbud i regi av store og små aktører. Det er behov for både bedre oversikt og bedre samordning. Dette er en oppgave for den nye nasjonale enheten som er foreslått etablert. I dette arbeidet bør det også ligge en vurdering om den beste måten å sikre høyere utdanning innenfor kulturhåndverksfagene. Skal det opprettes en egen kulturhåndverkshøgskole? Skal Norsk Handverksutviklings stipendiatorordning videreutvikles som grunnlag for et høyskoletilbud?

Forsknings- og utviklingsarbeid må være en selvfølgelig og integrert del av utdanningstilbudene som etableres. Det bør likevel vurderes om det er behov for en samlet overordnet FoU-enhet for kulturhåndverksfagene. NIKU – Norsk institutt for kulturminneforskning har i dag bred kompetanse innenfor kulturminneforskningen gjennom sitt samarbeid med Miljøverndepartementet, Riksantikvaren m.fl.. I arbeidet med å få en mer helhetlig nasjonal strategi vil det være viktig at noen også har et helhetlig ansvar for FoU om kulturhåndverkene. Avhengig av om en bare ønsker forskningsfaglig oversikt eller også faktisk forskningsvirksomhet, kan et slikt ansvar legges både til en institusjon som NIKU, eller til den nye nasjonale enheten.

## Næringsutvikling på kulturhåndverkernes premisser

**Kulturhåndverkernes rammefaktorer kombinert med tilretteleggerens manglende kunnskaper, krever et bredere virkemiddelapparat for å sikre kulturhåndverkernes tilgang til eksisterende støtteordninger, tiltak og nettverk. Kulturhåndverkere må kunne leve av sine kunnskaper og sin kompetanse og rammevilkårene må utvikles både fra et kulturfaglig og et markedsøkonomisk ståsted. Etterspørsel og pris kan ikke alene styre produksjon og utvikling. Det bør utvikles systemer for kvalifisering av kulturhåndverkere og vurdering av kvalitet.**

Skal kulturhåndverkene overleve må kulturhåndverkernes kunne leve av sine kunnskaper. Dagens kulturhåndverk hviler like mye på idealistiske ildsjeler og lokale tradisjonsbærere som ikke driver næringsvirksomhet, som på aktive næringsdrivende kulturhåndverkere. Samfunnets mangelfulle kunnskap om kulturhåndverkene svekker vår evne til å vurdere kvaliteten på kulturhåndverkernes produkter.

Kulturminnevernet etterspør kulturhåndverkere og merker allerede mangelen på kvalifiserte næringsdrivende. Kulturhåndverkere som produserer produkter og gjenstander har sitt største marked på lokale markedsdager og messer, mens de er helt usynlige på de store turiststedene der det selges norske suvenirer made i China. De er likevel alltid nevnt i forbindelse med planer for turisme og opplevelsesindustri. Det må i denne forbindelse settes fokus på kvalitet og at kvalitet koster. Kvalitet må anerkjennes og belønnes. Kulturfaglige vurderinger knyttet til arbeidet med bevaring av immaterielle kulturverdier og videreføring av et kulturelt mangfold bør for kulturhåndverksfagene, veie minst like tungt i vurdering for næringsstøtte som rene kortsiktige lønnsomhetsvurderinger.

Kulturhåndverkere må kunne leve av sine kunnskaper enten de er knyttet til museer og samlinger eller er næringsdrivende på et åpent marked. De foreslåtte stipend og garantiinntektene bør kunne kobles mot sentrale kunnskapsbærere som jobber ved museer og samlinger. Tradisjon, bevaring, formidling og nyskaping må næringsmessig kunne forenes i og utenfor kulturminnevernets og museenes rammer.

### ***Behov for et verdiskapingsprogram for kulturhåndverk***

Virkemiddelapparatet er i dag lite målrettet mot kulturhåndverkernes faktiske behov. Det bør settes i gang et verdiskapingsprogram for kulturhåndverk der det settes fokus på:

- å innhente kunnskap om feltet
- bidra til kontakt og samarbeid i og med feltet
- kvalifisere kulturhåndverkere som næringsdrivende
- utvikle nettverk for samarbeid og markedsføring
- bidra til etablering av salgssteder for kulturhåndverk
- bidra til utvikling av kvalitetssikring og kvalitetsmerking
- etablere kulturinkubatorer med fokus på kulturhåndverkernes behov

De siste årenes satsing på matkultur kan være en modell for dette arbeidet. Her er det gjort viktige erfaringer både om organisering og markedsføring, som vil ha relevans for en tilsvarende stor satsing med kulturhåndverkene i fokus.

Det foreslåtte nasjonale nettverket for regionale kompetansesentra bør være en integrert del i verdiskapingsprogrammet.

## **Moms**

Det må arbeides for et momsreglement som gir kulturhåndverkerne bedre rammevilkår for inntjening og overskudd. For små enpersonforetak er dagens momsreglement vanskelig å forholde seg til. Mange kulturhåndverkere mener det er direkte ødeleggende for muligheten til å drive næringsvirksomhet. Dersom vi mener kulturhåndverkerne skal ha en plass og rolle i vårt kulturelle mangfold, må det etableres ordninger som sikrer dem en anstendig inntekt. Det vil være naturlig at kunsthåndverkere og kulturhåndverkere blir behandlet likt, og gjerne i samsvar med de ordningene kunstnere har i dag. Herunder også en prosentandel av salget til et eget hjelpefond, slik kunstnere har hatt lenge.

### **TRADISJONSBÆRER OG HOBBYPRODUSENT**

*”Jeg broderer løpere og selger dem til det lokale husflidsutsalget. Jeg selger dem for 550 kroner. Husflidsutsalget må legge moms på i tillegg til ev. egen fortjeneste. Løperen kan derfor koste ca 700 kroner i utsalg. Jeg tjener 150 kroner for hver løper. De resterende 400 kronene er kostnader til materialer og redskaper. Kjøperen synes kanskje dette er dyrt. Men for meg betyr det en timebetaling på 1 krone og 25 øre, en timepris som hører førhistorisk tid til. Jeg bruker gjennomgående tre uker på en slik løper og arbeider da inntil 8 timer pr. dag. Om jeg skulle tatt meg skikkelig betalt for arbeidet med f.eks 100 kroner timen ville løperen kostet mellom 12 og 13 000 kroner. Men hvem vil betale det?” (Historie fra en tradisjonsbærer)*

## Litteraturliste:

- Askerøy, Else og Eikeland, Olav (red): *Som gjort, så sagt? Yrkeskunnskap og yrkeskompetanse. Rapport 13/2006 Forskningsserie Høgskolen i Akershus*
- Bugge, Markus M og Isaksen, Arne: *Kultur- Retur. Fylkeskommunenes satsinger på kulturbasert næringsutvikling* NIFU STEP Rapport 4/2007
- Dr. Jürgen Hogeforster: *Hanseatic Conference 2006. A Story of the Future*
- Duodjeinstitutt: *Rapport duodji 2005.*
- *Fartøyvern*, Maritimt kulturmagasin – årgang 1999 – 2006
- Festervoll, Åse Vigdis: *Fra studiering til fagopplæring.* Folkekulturforbundet 2002
- Festervoll Åse Vigdis: *Fra småbedrift med rekrutteringsproblem til aktiv lærebedrift.* Folkekulturforbundet 2003
- Festervoll, Åse Vigdis: *Det muliges kunst. Utdanningstilbud og utdanningsbehov innen tekstile håndverksfag. Holmen gård som kompetansesenter for tekstile håndverksfag.* Norges Husflidslag 2004
- Festervoll, Åse Vigdis: *Knute på tråden og hull i sokken. Den tekstile kulturarven på sotteseng.* Kolofon 2005
- Festervoll, Åse Vigdis: *Mytenes sannhet og sannhetens myter. Vet vi nok om frivillig kulturarbeid og lokal kultursatsing?* Norsk musikkråd m.fl. 2007
- *Festskrift 2007. Jon Bojer Godal 70 år, Norsk handverksutvikling 20 år.* Maihaugens Årbok 2007
- Fortidsvern Nr. 4/2005: *Håndverk og leverandører* (Medlemsblad for Fortidsminneforeningen)
- *Gradsutdanning. Bachelor i teknisk bygningsvern og restaurering.* Forprosjekt Høgskolen i Sør-Trøndelag avd for teknologi, studieprogram bygg og miljø, og Nidaros Domkirkes restaureringsarbeider 2006
- *Kompetansesenter for FDVU av kulturhistoriske eiendommer.* NIKU 2005
- Kveseth, Aaste: *Ungdom og kulturarbeidsplassar i distrikta.* Forprosjekt Noregs Ungdomslag 2004
- *Kystårboka 2002. Mattradisjoner og kysthåndverk.* Orkana 2001
- *Maihaugens bok om HANDVERK.* Årbok 2000. Maihaugen og De Sandvigske Samlingers Venner
- Nordisk håndverksforum og Norsk handverksutvikling: *Skisser og fabuleringar kring Handverkspedagogikk.* Rapport 1999
- Ofstad, Elin: *Lærerforståelse og kulturell påvirkning. Kunnskapsformer i kunst- og håndverksfaget.* Hovedoppgave UiB 2005
- *Om små og verneverdige fag og modeller for økt samordning.* Norsk handverksutvikling 2005
- Skogheim, Ragnhild, Skålnes, Sigrud og Ekne Ruud, Marit. *Evaluering av Norsk Kulturminnefond.* NIBR-rapport 2007:6
- Stockholms Hantverksforening: *Det praktiska yrkeskunnandet.* Rapport 1:2002
- Stockholms Hantverksforening: *Starta och driv moderen lärlingsutbildning.* 2002
- Stockholms Hantverksforening: *Levande kulturarv, om hantverksskunnande som kultur*
- Thommessen, Trine: *Frivillighetens læringslandskap.* Hovedoppgave Høgskolen i Akershus 2006

- Thommessen, Trine: *En annen logikk. Produktutvikling i et utvalg små håndverksbedrifter*. 2006. I *Som gjort, så sagt? Yrkeskunnskap og yrkeskompetanse*. Else Askerøi og Olav Eikeland (red). HiAks forskningsserie 13/2006
- *Tradisjonshåndverk som næring i et internasjonalt marked*. Status/sluttrapport for forstudie i næringsprosjektet. Norges Husflidslag 2007

### Offentlige dokumenter

- *Handlingsplan Kultur og næring*. Nærings og Handelsdepartementet, Kommunal og Regionaldepartementet, Kultur og kirke departementet. 2007
- *Skapende læring. Strategiplan for kunst og kultur i opplæringen*. Kunnskapsdepartementet 2007
- *Utdanning i vern og bevaring av eldre bygninger*. Innstilling frå ei arbeidsgruppe oppnevnt av KUF 1999
- NOU 1986:15: *Dokumentasjon , vern, vidareføring og attrisering av gamle handverk*
- NOU 2002:1: *Fortid former framtid. Utfordringer i en ny kulturminnepolitikk*
- NOU 2007:11: *Studieforbund – Læring for livet*
- St.meld.nr.22 (1999-2000): *Kjelder til kunnskap og oppleving*
- St.meld. nr. 38 (2002–2003) *Den kulturelle skolesekken*.
- St.meld.nr.39 (2002-2003): *”Ei blot til lyst” Om kunst og kultur i og i tilknytning til grunnskolen*
- St.meld.nr.48 (2002-2003): *Kulturpolitikk fram mot 2014*
- St.meld.nr.30 (2003-2004): *Kultur for læring*
- St.meld.nr.16 (2004-2005): *Leve med kulturminner*
- St.meld.nr.22 (2004-2005): *Kultur og næring*
- St.meld.nr.21 (2005-2006): *Hjarte for heile landet. Om distrikts- og regionalpolitikken*
- St.meld.nr.26 (2006-2007): *Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand*
- St.meld.nr.39 (2006-2007): *Frivillighet for alle*
- St. prp.nr.73 (2005-2006): *Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven*
- St.prp.nr.76 (2005-2006): *Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 20. oktober 2005 om å verne og fremme et mangold av kulturuttrykk*

Informasjon hentet fra ulike hjemmesider

[www.abm-utvikling.no](http://www.abm-utvikling.no)

[www.fartøyvern.no](http://www.fartøyvern.no)

[www.fortidsminneforeningen.no](http://www.fortidsminneforeningen.no)

[www.jhu.edu/ccss](http://www.jhu.edu/ccss)

[www.kulturarv.no](http://www.kulturarv.no)

[www.kulturlandskapet.no](http://www.kulturlandskapet.no)

[www.kulturminnefondet.no](http://www.kulturminnefondet.no)

[www.maihaugen.no](http://www.maihaugen.no) (Herunder også portalen ”Handversknett”)

[www.matforsk.no](http://www.matforsk.no)  
[www.nhu.no](http://www.nhu.no)  
[www.niku.no](http://www.niku.no)  
[www.regjeringen.no](http://www.regjeringen.no)  
[www.riksantikvaren.no](http://www.riksantikvaren.no)  
[www.tresprak.no](http://www.tresprak.no)  
[www.urlind.com](http://www.urlind.com)



## Vedlegg 1: Mandat – utredning om tradisjonelt håndverk

- **Formål med utredningen**

Stortinget har pekt på at håndverksfagene spenner over et vidt felt. Kunnskapen på området representerer kulturtradisjoner som er viktige å ta vare på. Dette gjelder ikke minst de gamle håndverkene som er truet på grunn av manglende rekruttering. Stortinget har også påpekt at statlig støtte til området ligger spredt over flere departementer, og at god koordinering er nødvendig for god ivaretagelse av feltet. (Jf. Budsjett-innst. S. nr. 2 (2004-2005), Innst. S. nr. 155 (2004-2005) til *Kulturpolitikk fram mot 2014*, Innst. S. nr. 230 (2004-2005) til *Kultur og næring*.)

På bakgrunn av dette ønsker Kultur- og kirke departementet i samarbeid med andre berørte departementer en nærmere utredning av feltet. Utredningen skal gjennomgå eksisterende strukturer, aktører og ressursbruk på feltet, jf. St.prp. nr. 1 (2005-2006). Utredningen skal også gi et grunnlag for å vurdere hvilke tiltak som vil være tjenlige for å utvikle og ivareta tradisjonelt håndverk i Norge. Både kultur-, miljø-, nærings- og utdanningsaspektene i håndverksfagene skal vurderes.

- **Avgrensning**

Tradisjonelt håndverk kjennetegnes av manuelt arbeid, personlig innsikt, opplæring og lang øvelse. Utredningen skal gi en avgrensning av feltet og problemstillingene med utgangspunkt i denne definisjonen.

I den grad utredningen omhandler utdanning, skal den i hovedsak rettes mot små, verneverdige fag.

I den grad feltet allerede er utredet, skal utredningen basere seg på det eksisterende materialet. Det skal gis en oversikt over eksisterende utredninger.

Det er også vesentlig at utredningen får frem eventuelle deler av feltet som faller utenfor de ulike departementenes ansvarsområder.

I utredningen ønskes særlig følgende problemstillinger belyst:

- Beskrivelse av aktører og nettverk på feltet
- Oversikt over og evaluering av eksisterende statlige bevilgninger til feltet
- Oversikt over utdanning og dokumentasjon, pedagogikk og teoriutvikling, særlig knyttet til begrepet ”handlingsbåren kunnskap”
- Forslag til tiltak for å videreutvikle samarbeidet i miljøet

- Redegjørelse for områder der det er behov for strakstiltak for å unngå tap av kompetanse
- Behov for tiltak for å styrke omsetningen, herunder næringslivsutvikling, reiseliv og utredning av mulige nye markeder

Problemstillingene som utredes skal også ha forslag til løsning eller oppfølging.

Alle konkrete forslag skal være utredet med hensyn til økonomiske, administrative og andre vesentlige konsekvenser, jf. Utredningsinstruksen kapittel 3.1.

### **3. Rammer for oppdraget**

Oppdraget skal gjennomføres innen en økonomisk ramme på kr 200 000.

Utredningen skal utføres i overensstemmelse med retningslinjene i Utredningsinstruksen.

Før igangsetting av utredningsarbeidet skal det fra utreder foreligge en prosjektbeskrivelse på inntil seks sider (inkl. vedlegg), som skal inneholde følgende opplysninger:

- Tematisk tilnærming og konkretisering av problemstillinger
- Metodisk opplegg
- Navn og CV for prosjektleder og medarbeidere. Hvis flere er tenkt involvert, skal det anslås hvor stor del av arbeidet som vil bli gjennomført av de enkelte medvirkende.
- Fremdriftsplan for gjennomføring av oppdraget
- Budsjett som viser disponeringen av ressurser i prosjektet. Budsjettet skal inneholde følgende poster: Lønnskostnader, overhead, andre driftsutgifter (spesifisert).

Oppdraget ønskes gjennomført i løpet av seks måneder. En egen referansegruppe med representanter fra Kultur- og kirke departementet, Kunnskapsdepartementet, Miljøvern-departementet og Nærings- og handelsdepartementet vil følge arbeidet. Det skal være minst to møter med referansegruppen i prosjektperioden, og ett av dem skal være ved oppstart av prosjektet. Resultatet skal foreligge som skriftlig rapport.

## Vedlegg 2: Inviterte deltakere til møte med sentrale aktører

Institusjon/organisasjon	Person	E-post
ABM-utvikling	Randi Ertesvaag	<a href="mailto:Randi.Ertesvag@abm-utvikling.no">Randi.Ertesvag@abm-utvikling.no</a>
Birka	Kenneth Teigen	<a href="mailto:kenneth@birka.no">kenneth@birka.no</a>
Bunad- og folkedraktrådet	Gunn Jensberget	<a href="mailto:gunn.jensberget@bunadraadet.no">gunn.jensberget@bunadraadet.no</a>
Byggenæringens landsforbund	Jørgen Leegaard	<a href="mailto:jorgen.leegaard@bnl.no">jorgen.leegaard@bnl.no</a>
Duodjeinstituttet	Inga Hermansen Hætta	<a href="mailto:duodjein@online.no">duodjein@online.no</a>
Fagurmakerne i Norge	Jon Lindstrøm	<a href="mailto:jolind@vikenfiber.no">jolind@vikenfiber.no</a>
Fartøyvernssentrene	Geir Madsen	<a href="mailto:geir.madsen@fartoyvern.no">geir.madsen@fartoyvern.no</a>
Folkekulturforbundet	Marit Jakobsen	<a href="mailto:marit@ungdomslag.no">marit@ungdomslag.no</a>
Fortidsminneforeningen	Eli-Sofie Thorne	<a href="mailto:thorne@fortidsminneforeningen.no">thorne@fortidsminneforeningen.no</a>
Innovasjon Norge	Tove Ingebretsen	<a href="mailto:tove.ingebretsen@invanor.no">tove.ingebretsen@invanor.no</a>
Kulturringen Akershus	Marit Sørli	<a href="mailto:post@kulturringen.no">post@kulturringen.no</a>
Museenes håndverksnettverk	Kjell Marius Mathiesen	<a href="mailto:Kjell.marius@maihaugen.no">Kjell.marius@maihaugen.no</a>
NHO hånverk	Harry Bjerkeng	<a href="mailto:Harry.Bjerkeng@hbl.no">Harry.Bjerkeng@hbl.no</a>
Nordisk håndverskforum	Trine Thommessen	<a href="mailto:trine.thommessen@nhforum.no">trine.thommessen@nhforum.no</a>
Norsk Designråd	Berit Lindquister	<a href="mailto:bl@norskdesign.no">bl@norskdesign.no</a>
Norsk Folkedraktforum	Mona Løktig	<a href="mailto:mlokt@broadpark.no">mlokt@broadpark.no</a>
Norsk håndverksutvikling	Atle Ove Martinussen	<a href="mailto:atlove@nhu.no">atlove@nhu.no</a>
Norsk kulturarv	Grete Horntvedt	<a href="mailto:grete@kulturarv.no">grete@kulturarv.no</a>
Norsk kulturråd	Stig Kalvatn	<a href="mailto:stig.kalvatn@kulturrad.no">stig.kalvatn@kulturrad.no</a>
Norges kulturvernforbund	Pål Gjørtz	<a href="mailto:post@kulturvern.no">post@kulturvern.no</a>
Norske Kunsthåndverkere	Lise Stang	<a href="mailto:lise@morf.no">lise@morf.no</a>
Opplæringskontoret for søm og små verneverdige fag	Morten Klemp	<a href="mailto:morten@smafag.no">morten@smafag.no</a>
Riksantikvaren	Sjur Helset Harald Ibenholt	<a href="mailto:sh@ra.no">sh@ra.no</a> <a href="mailto:hi@ra.no">hi@ra.no</a>
Samiid Duodji	Magnhild Mathisen	<a href="mailto:minmathi@online.no">minmathi@online.no</a>
Sekretariatet for Kulturarv, forskning og formidling	Anne Sæterdal	<a href="mailto:as@ra.no">as@ra.no</a>
Norges Husflidslag	Solveig Grønder	<a href="mailto:solveig@husflid.no">solveig@husflid.no</a>
Norsk Husflid	Berit Solhaug	<a href="mailto:berit@husflid.no">berit@husflid.no</a>
Senter for bygdekultur, Hjerleid	Helle Hundevadt	<a href="mailto:post@hjerleid.no">post@hjerleid.no</a>
Nidaros Domkirkes rest.arbeid	Terje Skjeldam	<a href="mailto:terje.skjeldam@kirken.no">terje.skjeldam@kirken.no</a>
Sekretariatet for små og verneverdige fag.	Inger Smesrud	<a href="mailto:inger@nhu.no">inger@nhu.no</a>
Norges Husflidslag	Tove Gulsvik	<a href="mailto:tove@husflid.no">tove@husflid.no</a>
Utredet	Åse Vigdis Ffestevoll	<a href="mailto:yfesterv@online.no">yfesterv@online.no</a>

### Vedlegg 3: Liste over ”små håndverksfag” med behov for tiltak på nordisk nivå

Listen er utarbeidet i tilknytning til prosjektet SPOR i NORDEN. Listen er ikke fullstendig og vil videreutvikles som del av prosjektarbeidet.

Noen momenter til listen:

1. Mange fag har svennebrevsordninger, men ikke alle.
2. Noen fag har svennebrev i noen nordiske land, men ikke alle. Håndveverfaget finnes ikke i Danmark, men i Norge og Sverige.
3. Noen fag eksisterer i navnet, men er nesten tømt for håndverkskunnskap. Urmakerfaget er et eksempel på dette.

Alfabetisk liste etter fagets svenske navn:

Antall	Fag	Svennebrev/ fagbrev
1	Bokbindare/håndbokbinder/kirjansitoja/handbókbindari	S, N, DK
2	Borstbindare/børstebinder	
3	Brodör/Bunadtilvirker	S, N
4	Båtbyggare/trebåtbygger/veeneenrakentaja/bátasmiður	S, N, DK
5	Dekorasjonsmaler (rosebilder)	
6	Förgyllare/forgyller/kultaaja/gylling	S, N, DK
7	Garver	N
8	Gelbgjutare/gjørtler/messinkivalaja/eirsmiður	N, DK
9	Gjutare/støper/valaja/málmsteypumaður	S, N
10	Gravör	S, N, DK
11	Gråstensmurare/tørrmurer	
12	Guldsmed	S, N, DK
13	Handpressförgyllare	
14	Hovslagare/beslagssmed/kengitysseppä/skeifusmiður	S, N, DK
15	Kakkelugnsmakare/kaakeliuunintekijä/ofnasmiður	S
16	Knappemaker	
17	Konstknyplare/knipler	S
18	Konstvävare/håndvever	S, N
19	Kopparslagare	S, DK
20	Korgmakare/kurvmaker/korinpunoja/körfugerð	N
21	Korsnär/buntmaker/turkkuri/feldskeri	S, N, DK
22	Krukmakare/pottemaker/ruukuntekijä/leirkerasmiður	S, N, DK
23	Litograf?	
24	Medisinsk perukmakare, maskør- og parykkmaker	S, N
25	Metalltryckare	S, DK
26	Modist/hattemager/modisti/hattagerð	N, DK
27	Orgelbyggare/urkujenrakentaja/orgelsmiður	S, N, DK
28	Planglasblåsare	
29	Porselensmaler	DK

30	Rigger	
31	Repslagare	
32	Sadelmakare (hest)/salmaker/satulaseppä/söðlasmiður	S, N, DK
33	Segelmakare/seilmaker/purjeentekijä/seglagerð	N
34	Serigraf?	N (DK)
35	Skiltmakare	DK
36	Skomaker/suutari/skosmiður	S, N
37	Skräddare/skredder/vaatturi/klæðskeri	N, DK
38	Smed (brukssmed)/smiður	S, DK, N
39	Snörmakare/possementmaker	
40	Stenhuggare/kivenveistäjä/hakkaaja/steinsmiður	DK
41	Stråtakeckare	DK
42	Strikker	N
43	Stukkatør/gipsmaker/kipsinvalaja/veggskreytir	DK, N
44	Sølvsmed (korpus)	N, DK
45	Tapetmaker	
46	Tapetserare/møbeltapetserer/møbelpolstrer	S, DK, N
47	Teaterskräddare/kostymemaker/teatetteripukuompelija/búningahönnuður	N
48	Tegelslagare	DK (del av VVS)
49	Tenngjutare/tinnstøper	S
50	Träbildhuggare/treskjærer/ (S)	S, N
51	Timmermann/lafter, tømrer	DK, N
52	Torvtaklegger	
53	Tunnbindare/bøkker/tynnyrintekijä/beykir	S, N, DK
54	Urmakare (inkl. storurmaker)/kelloseppä/ursmiður	S, N, DK
55	Vagn-/hjulmakare/vaunun-ja pyöräntekijä/vagnasmiður	DK
56	Vapensmed/børsemaker/asesepä/byssusmiður	N, DK
	Violinbyggare/Felemaker	S